
ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ

ВИКЛАД ФАКТІВ № 36

**ХАРКІВ
ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА
2020**

Ця публікація здійснена
за фінансової підтримки Європейського Союзу.
За зміст публікації відповідає лише
Харківська правозахисна група, і його ні за яких обставин
не можна вважати таким, що відбиває позицію Європейського Союзу

This document has been produced
with the financial assistance of the European Union.
The contents of this document are the sole responsibility of
Kharkiv Human Rights Protection Group and can under no circumstances
be regarded as reflecting the position of the European Union

Права людини та торгівля людьми. Виклад фактів № 36 /
ГО «Харківська правозахисна група». — Харків, 2020. — 84 с.

Серія «Виклад фактів у галузі прав людини» видається Центром прав людини при Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві. Вона освітлює питання прав людини, які вивчаються або викликають особливий інтерес.

Публікації цієї серії розповсюджуються безкоштовно в усьому світі. Вони можуть перекладатися на інші мови, окрім офіційних мов Організації Об'єднаних Націй, за умови, що їх зміст не змінюється, що організація, яка передруковує їх, інформує про це Центр людини в Женеві і що цей Центр зазначається як джерело інформації.

ПРИМІТКА

Вжиті означення та виклад матеріалу в цьому виданні не означають висловлення з боку Секретаріату Організації Об'єднаних Націй жодної думки стосовно правового статусу будь-якої країни, міста, району чи їхньої влади, а також стосовно делімітації їхніх кордонів.

* * *

Умовні позначення документів Організації Об'єднаних Націй складаються з великих літер і цифр. Коли таке позначення трапляється в тексті, воно слугує вказівкою на відповідний документ Організації Об'єднаних Націй.

ЗМІСТ

АКРОНІМИ ТА СКОРОЧЕННЯ	6
ВСТУП.....	8
I. ЩО Є ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ?	10
А. Міжнародне визначення торгівлі людьми	10
В. Важливі особливості цього визначення.....	11
II. ЯКИМ Є ЗВ'ЯЗОК МІЖ ПРАВАМИ ЛЮДИНИ ТА ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ?.....	13
А. Торгівля людьми як порушення прав людини	14
В. Права людини жертв торгівлі людьми.....	15
С. Важливість правозахисного підходу до торгівлі людьми	17
III. ЯКИМИ Є ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВ СТОСОВНО ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ?	19
А. Джерела зобов'язань	19
В. Усвідомлення відповідальності держави в подоланні проблеми торгівлі людьми	22
С. Зобов'язання щодо виявлення, захисту та підтримки жертв торгівлі людьми.....	22
D. Зобов'язання, пов'язані з поверненням жертв торгівлі людьми	35
E. Засоби правового захисту жертв торгівлі людьми	40
F. Зобов'язання щодо ефективного реагування системи кримінального судочинства.....	49
G. Запобігання торгівлі людьми.....	55
H. Забезпечення форм реагування, які не порушують установлення права.....	68
IV. ЗДІЙСНЕННЯ, МОНІТОРИНГ І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....	74
А. Механізми, що додаються до договорів про боротьбу з торгівлею людьми.....	74

V. Міжнародна система прав людини.....	75
C. Глобальний план дій щодо боротьби з торгівлею людьми та Цільовий фонд Організації Об'єднаних Націй для жертв торгівлі людьми	79
D. Міжнародні й регіональні суди та трибунали.....	80
E. Національний моніторинг і відповідальність	80

АКРОНИМИ ТА СКОРОЧЕННЯ

АСЕАН	Асоціація держав Південно-Східної Азії
ЄС	Європейський союз
МОП	Міжнародна організація праці
УВКПЛ	Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини
УВКБ	Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців
ЮНІСЕФ	Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй
УНЗООН	Управління з наркотиків та злочинності Організації Об'єднаних Націй

Порушення прав людини є водночас причиною та наслідком торгівлі людьми. Тому суттєво важливо, аби захист усіх прав людини перебував у центрі всіх зусиль, спрямованих на запобігання торгівлі людьми та її припинення. Засоби боротьби із торгівлею людьми не мусять негативно впливати на права людини та гідність людей і зокрема на правах тих, хто став предметом торгівлі, мігрантів, переміщених всередині країни осіб, біженців та осіб, які шукають притулку.

Рекомендовані принципи з питання
про права людини та торгівлі людьми

ВСТУП

Торгівлю людьми зазвичай розуміють як процес, внаслідок якого деякі особи потрапляють в експлуатацію або утримуються в цьому стані з метою отримання економічного зиску. Торгівля людьми може відбуватися всередині однієї країни або може поєднуватися з переміщенням через кордони. Жінки, чоловіки та діти стають жертвами торгівлі людьми задля досягнення кількох цілей, у тому числі з метою використання їх для примусової праці та експлуатації на фабриках, фермах і приватних домогосподарствах, для сексуальної експлуатації та примусового шлюбу. Торгівля людьми зачіпає всі регіони та більшість країн світу.

Хоча отримати вірогідну інформацію про її форми та кількість жертв нелегко, ми почали краще розуміти, чому відбувається торгівля людьми. Нерівність усередині країн та між ними, суворіші правила іміграційної політики та зростання попиту на дешеву, позбавлену прав робочу силу — це лише деякі з виявлених глибинних причин. До численних факторів, які підвищують індивідуальну вразливість щодо торгівлі людьми, належать злидні, насильство та дискримінація.

Експлуатація людей заради збагачення практикується здавна, й міжнародні зусилля, спрямовані на боротьбу з нею, почали докладатися не менш, ніж сто років тому, задовго до появи сучасної системи прав людини. Проте торгівля людьми почала спричиняти серйозне занепокоєння лише в останнє десятиліття. За цей же період навколо цієї проблеми утворилася всеосяжна правова база. Такі зміни підтверджують, що відбулося фундаментальне зрушення щодо того, як міжнародне співтовариство сприймає експлуатацію людей. Вони також підтверджують, що змінилися очікування стосовно урядів та інших сторін щодо того, як їм слід боротися з торгівлею людьми та попереджати її. Тому підхід, зорієнтований на захист інтересів жертв, отримує дедалі ширшу підтримку з боку міжнародного співтовариства. Права людини є центральним елементом нового осмислення проблеми, й нині широко визнається доконечність застосування правозахисного підходу до торгівлі людьми. Як буде сказано далі у викладі фактів, для такого підходу необхідно зрозуміти, як відбувається порушення прав людини під час торгівлі людьми та як повинні діяти держави відповідно до міжнародного права в царині прав людини. Цей підхід спрямовано водночас на виявлення та усунення дискримінаційної практики та нерівного розподілу повноважень, які є основою торгівлі людьми та які

дають торгівцям людьми змогу уникати покарання та позбавляють жертв справедливості.

У цьому викладі фактів зроблено спробу дати короткий, проте всеосяжний огляд прав людини та торгівлі людьми. У дослідженні застосовного правового та політичного механізму він спирається на два обсягові матеріали Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (УВКПЛ): Рекомендовані принципи та керівні засади з питання про права людини та торгівлі людьми 2002 року та значний *коментар* до них¹.

Виклад фактів складається з чотирьох розділів. **Розділ I** присвячено визначенню торгівлі людьми та її головних елементів. У ньому розглядаються також деякі міфи та помилкові тлумачення визначення. **Розділ II** присвячено зв'язку між правами людини та торгівлею людьми. У ньому дається визначення тих прав людини, які зазвичай порушуються під час торгівлі людьми, й розглядається становище конкретних груп із посиланням на додаткові або інші права, на які вони можуть претендувати. У цьому розділі також стисло розповідається про те, з чим пов'язане застосування «правозахисного» підходу до торгівлі людьми. У **розділі III** йдеться про зобов'язання держав. У ньому визначаються джерела цих зобов'язань та пояснюється, як держава може нести юридичну відповідальність за шкоду, спричинену торгівлею людьми, навіть тоді, коли вона не мала до неї безпосереднього стосунку. Обговорюються конкретні зобов'язання держав із посиланням на захист і підтримку жертв; репатріація та засоби правового захисту; заходи кримінального судочинства та питання профілактики. У **розділі IV** йдеться про те, як можна реалізувати й контролювати реалізацію цих зобов'язань у такий спосіб, аби держави та інші сторони несли відповідальність за свої дії та бездіяльність.

---

¹ *Рекомендуемые принципы и руководящие положения по вопросу о правах человека и торговле людьми: комментарий* (публикация Организации Объединенных Наций, в продаже под № R.10.XIV.1). Сами Рекомендуемые принципы и руководящие положения были опубликованы отдельно (HR/PUB/02/3) и доступны на сайте www.ohchr.org.

I. ЧИМ Є ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ?

Міжнародної згоди щодо того, чим є «торгівля людьми», було досягнуто лише нещодавно. Загалом тільки наприкінці 1990-х рр. держави почали відокремлювати торгівлю людьми від інших різновидів діяльності, з якими вона зазвичай асоціювалася, а саме, сприяння нелегальній міграції. Найперше визначення торгівлі людьми було включено до Протоколу 2000 року про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (Протокол про попередження та припинення торгівлі людьми). Відтоді це визначення було включено до численних інших правових і політичних документів, а також до національних законів.

A. МІЖНАРОДНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми визначає термін «Торгівля людьми» так:

- a) «Торгівля людьми» означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, переховування або отримання людей завдяки погрозі насильством або його застосування, або іншими формами примусу, викраденню, шахрайству, обману, зловживання владою чи вразливістю становища, або завдяки підкупу у формі платежів або зиску, для отримання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає як мінімум експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів;
- b) згода жертви торгівлі людьми на заплановану експлуатацію, про яку йдеться в підпункті a) цієї статті, не береться до уваги, якщо було використано будь-який з-поміж засобів впливу, вказаних у підпункті a);... (стаття 3).

Таким чином, трьома ключовими складниками, які мають бути наявні під час торгівлі людьми (дорослими), є: i) дія (вербування, ...); ii) засоби (погрози,...) та iii) мета (експлуатація).

Торгівлі дітьми (тобто особами, молодшими за 18 років), міжнародне право дає інше визначення. Складова «засоби» в цьому разі **не є** обов'яз-

ковою. Необхідно лише вказати, що місце мала: і) «дія», така, як вербування, купівля та продаж; та ii) що ця дія була здійснена з конкретною метою експлуатації. Інакше кажучи, продаж дитини матиме місце, якщо дитина зазнавала визначеної дії, такої, як вербування або перевезення, метою чого є експлуатація цієї дитини.

В. ВАЖЛИВІ ОСОБЛИВОСТІ ЦЬОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Далі наведено найголовніші особливості нового міжнародно-правового тлумачення торгівлі людьми:

- **Торгівля людьми зачіпає жінок, чоловіків та дітей і пов'язана з широким спектром форм експлуатації.** Торгівля людьми традиційно асоціювалася з передачею в сексуальну експлуатацію жінок і дівчат. Міжнародно-правове визначення, наведене раніше, виразно вказує, що чоловіки та жінки, хлопці та дівчата — всі вони можуть стати жертвами торгівлі людьми, та що спектр потенційних форм експлуатації, пов'язаних із торгівлею людьми, вельми широкий. Перелік прикладів, наведених у визначенні, не є повним, і згодом можуть бути виявлені нові або додаткові цілі експлуатації.
- **Для торгівлі людьми не є обов'язковим перетин міжнародного кордону.** Це визначення охоплює і *внутрішню*, і транскордонну торгівлю. Тобто юридично торгівля людьми може відбуватися в межах однієї країни, також і в рідній країні жертви.
- **Торгівля людьми та незаконне ввезення мігрантів — це не те саме.**
Незаконне ввезення мігрантів пов'язане з незаконним, спрощеним перетином міжнародного кордону з метою отримання зиску. Хоча він може поєднуватися з обманом і/чи брутальним поведінням, метою незаконного ввезення мігрантів є отримання зиску з їхнього переміщення, а не їхня ймовірна експлуатація, як це є в разі торгівлі людьми.
- **Торгівля людьми не завжди пов'язана з пересуванням.** Визначення торгівлі людьми розглядає пересування як лише одну з можливих форм, що підпадають під поняття «дія». Такі терміни, як «отримання» та «переховування» означають, що торгівля людьми позначає не лише процес, у перебігу якого певна особа виявляється поставленою в ті чи інші умови експлуатації; вона охоплює також *утримання* цієї особи в умовах експлуатації.
- **Неможливо «погодитися» з торгівлею людьми.** Міжнародне право в царині прав людини завжди визнавало, що споконвічна невід'ємність свободи особи чинить недійсною угоду в умовах, коли

особу позбавляють свободи. Таке тлумачення відбито у складовій «засоби» визначення торгівлі людьми. Як зазначають укладачі Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми: «після того, як встановлено, що відбувся обман, примус, насильство або інші заборонені засоби, факт згоди не має значення й не може використовуватися як аргумент захисту»².

---

² Керівництва для законодавчих органів по здійсненню Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів до неї (видання Організації Об'єднаних Націй, у продажу під № R.05.V.2), стор. 296.

II. ЯК ПОВ'ЯЗАНІ МІЖ СОБОЮ ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ?

Зв'язок між правами людини та боротьбою з торгівлею людьми є добре відомим. Від самого початку й донині міжнародне право в царині прав людини недвозначно оголошувало глибоко аморальним і незаконним присвоєння однією особою правосуб'єктності, праці або людської природи іншої особи. Міжнародне право в царині прав людини забороняє дискримінацію за ознакою раси та статі; воно вимагає надання рівних або, щонайменше, деяких основних прав негромадянам; воно засуджує й забороняє довільне затримання, примусову працю, боргову кабалу, примусові шлюби та сексуальну експлуатацію дітей і жінок, а також обстоює свободу пересування та право залишати власну країну й повертатися до неї.

Права людини, найчастіше порушені під час торгівлі людьми

- Заборона дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, віровизнання, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження чи іншого статусу
- Право на життя
- Право на свободу та безпеку
- Право на свободу від рабства, підневільного стану, примусової праці або підневільної праці
- Право не зазнавати катувань і/або брутальних, нелюдських, таких, що принижують гідність, різновидів поводження та покарання
- Право на свободу від гендерного насильства
- Право на свободу асоціації
- Право на свободу пересування
- Право на максимально досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я
- Право на справедливі та сприятливі умови праці
- Право на достатній життєвий рівень
- Право на соціальне забезпечення
- Право дітей на особливий захист

На різних етапах торгівлі людьми йтиметься про захист різних прав людини. Питання про певні з них порушуватимуться особливо гостро, коли йтиметься про *причини* торгівлі людьми (наприклад, право на достатній жит-

тєвий рївень); про їнші — коли йтиметься про сам процес торгївлї людьми (наприклад, право на свободу вїд рабства), та про ще їнші — коли йтиметься про боротьбу з торгївлею людьми (наприклад, право подозрюваних осїб на справедливий судовий розгляд). Деякі права широко застосовні до кожного з цих аспектів.

А. ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Як уже зазначалося, чимало дїй, які супроводять сучасну торгївлю людьми, однозначно забороненї міжнародним правом прав людини. Наприклад, міжнародне право прав людини забороняє **боргову кабалу**: пропонування особистих послуг на забезпечення боргу, коли вартїсть цих послуг не зараховується в погашення боргу або їхня тривалїсть чи характер не є обмеженим і визначеним. Численні жертви торгївлї людьми, які вступають у борговї стосунки зї своїми експлуататорами (наприклад, у зв'язку з оплатою проживання або транспортних витрат), потрапляють у боргову кабалу; борг використовується як засїб встановлення контролю над ними та їхньої експлуатації. Міжнародне право в царинї прав людини забороняє також **примусову працю**, що визначається Конвенцією № 29 Міжнародної організації праці (МОП) про примусову або обов'язкову працю так: «будь-яка праця або служба, що її вимагають вїд якоїсь особи під загрозою будь-якого покарання, для виконання якої ця особа не запропонувала своїх послуг добровільно». **Рабство, пїдневільний стан, сексуальна експлуатація дїтей, примусовий шлюб, пїдневільні рїзновиди шлюбу, дитячі шлюби, примус до проституції та експлуатація проституції** також є пов'язаними з торгївлею людьми дїяннями, забороненими міжнародним правом у царинї прав людини.

Чи справдї міжнародне право прав людини забороняє «торгївлю людьми» — на вїдмїну вїд перелїчених «дїянь, пов'язаних з торгївлею людьми»? Це — важливе питання, оскїльки воно може впливати на характер зобов'язань та вїдповїдальностї держави. Лише два з великих договорів про права людини — Конвенція про лїквідацію всїх форм дискримїнації щодо жїнок (стаття 6) та Конвенція про права дитини (стаття 35) — мїстять суттєвї посилення на торгївлю людьми. Проте за останнє десятилїття в міжнародного спївтовариства виробилася спїльна позиція стосовно того, що торгївля людьми сама по собї є серйозним порушенням прав людини. Наприклад, ї Конвенція Ради Європи про боротьбу з торгївлею людьми, ї директива Європейського союзу про припинення торгївлї людьми та боротьбу з нею, а також про захист жертв такої торгївлї визначають торгївлю людьми як порушення прав людини. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй

і Рада з прав людини, як і численні міжнародні правозахисні механізми, неодноразово підтверджували, що торгівля людьми порушує та обмежує основні права людини.

В. ПРАВА ЛЮДИНИ ЖЕРТВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Статут Організації Об'єднаних Націй, і Загальна декларація прав людини підтверджують, що ці права мають універсальний характер: вони поширюються на всіх людей незалежно від їхньої раси, статі, етнічного походження або інших відмінностей. Права людини у повному обсязі поширюються на жертв торгівлі людьми. Навіть у разі їхнього перебування за межами країни свого проживання міжнародне право однозначно передбачає, що жертви торгівлі людьми не можуть зазнавати дискримінації лише тому, що вони є негромадянами. Інакше кажучи, окрім низки рідкісних винятків, які мають бути переконливо обґрунтовані, міжнародне право в царині прав людини поширюється на будь-яку особу, яка перебуває на території або під юрисдикцією держави, незалежно від її національності чи громадянства та від того, як вона опинилася на цій території.

Права іноземців

...Іноземці мають невід'ємне право на життя, на захист з боку закону та не можуть довільно позбавлятися життя. Вони не мають зазнавати тортур або брутальних, нелюдських або таких, що принижують гідність, різновидів поводження або покарання, а також не можуть перебувати в рабстві або підневільному стані. Іноземці мають повне право на свободу та особисту недоторканість. У разі законного позбавлення свободи вони мають право на гуманне поводження та повагу гідності, притаманної людській особистості. Іноземці не можуть позбавлятися свободи через невиконання договірного зобов'язання. Вони мають право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання; вони повинні мати право вільно виїжджати з країни. Іноземці є рівними перед судами та трибуналами й мають право на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону, під час розгляду будь-якого кримінального звинувачення або прав та обов'язків у цивільному процесі.

Кримінальне законодавство не має зворотної дії стосовно іноземців, і вони мають право на визнання правосуб'єктності. Вони не можуть зазнавати довільного або незаконного втручання в тому, що стосується їхнього приватного життя, родини, житла або таємниці листування. Вони мають право на свободу думки, сумління та віровизнання, а також право безперешкодно дотримуватися своїх суджень та висловлювати їх. На іноземців розповсюджується право на мирні зібрання та свободу об'єднань. Вони можуть вступати у шлюб після досягнення шлюбного

віку. Їхні діти мають право на ті заходи захисту, які належать їм як неповнолітнім. Коли іноземці утворюють меншину згідно з визначенням статті 27, їм не може бути відмовлено в праві разом із іншими членами їхньої групи користуватися здобутками своєї культури, сповідувати свою релігію та виконувати її релігійні обряди, а також користуватися рідною мовою. Іноземці мають право на рівний захист з боку закону. Під час застосування цих прав є неприпустимою жодна дискримінація між іноземцями та громадянами. Ці права іноземців можуть підлягати тільки тим обмеженням, які можуть у законний спосіб передбачатися Пактом.

Джерело:
Комітет з прав людини, загальні зауваження № 15 (1986 рік)
про становище іноземців у відповідності з Пактом, пункт 7

Міжнародне право в царині прав людини визнає, що **деякі групи** потребують додаткового або спеціального захисту. Це може пояснюватися дискримінацією в минулому або тим, що всі їхні члени є в чомусь особливо вразливими. Стосовно торгівлі людьми, то до таких груп належать жінки, діти, мігранти та трудящі-мігранти, біженці та особи, які шукають притулку, внутрішньо переміщені особи та інваліди. Іноді члени групи являють особливий інтерес для торгівлі людьми. **Діти**, наприклад, можуть стати жертвами торгівлі людьми внаслідок особливостей їхнього віку, наприклад, з метою сексуальної експлуатації, використання в різноманітних формах примусової праці та жебракування. **Інваліди** також можуть являти інтерес для використання у деяких формах праці, що має експлуататорський характер, та жебракування. **Жінки та дівчата** стають жертвами торгівлі людьми внаслідок гендерної специфіки, оскільки пасують до таких різновидів експлуатації, як примусова проституція та секс-туризм, а також примусова праця в домашньому господарстві та використання у сфері обслуговування. Через гендерну належність під час торгівлі людьми вони зазнають особливої шкоди та наслідків (наприклад, зґвалтування, примусового шлюбу, небажаної або примусової вагітності, примусового переривання вагітності та венеричних захворювань, включаючи ВІЛ/СНІД).

Особи з конкретних груп, які є жертвами торгівлі людьми, можуть претендувати на інші або додаткові права. Наприклад, міжнародне право в царині прав людини накладає важливі та додаткові зобов'язання на держави, коли йдеться про виявлення **дітей — жертв торгівлі людьми**, а також про негайне й тривале забезпечення їхньої безпеки та доброботу. Головне правило випливає із зобов'язань, що містяться в Конвенції про права дитини: на першому місці завжди має перебувати якнайкраще забезпечення інтересів дитини. Інакше кажучи, державам не можна надавати перевагу іншим завданням, таким як регулювання іміграції або підтримання суспільного по-

рядку на шкоду якнайкращому забезпеченню інтересів дитини, яка стала жертвою торгівлі людьми. Окрім того, оскільки Конвенція поширюється на всіх дітей, які перебувають під юрисдикцією або контролем держави, діти, які не є його громадянами та які стали жертвами торгівлі людьми, мають право на такий самий захист, як і його громадяни, в кожному разі, тобто також на захист їхнього приватного життя та фізичної й моральної недоторканості. Іншими договорами ці права можуть уточнюватися. Наприклад, коли йдеться про дітей-жертв, Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми передбачає прийняття низки спеціальних заходів докладно так само, як і Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми.

С. ВАЖЛИВІСТЬ ПРАВОЗАХИСНОГО ПІДХОДУ ДО ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Хоча зв'язок між правами людини та торгівлею людьми є безперечним, із цього не обов'язково випливає, що під час боротьби з торгівлею людьми захистові прав людини природно надаватиметься центральне місце. Наприклад, транскордонна торгівля людьми може розглядатися як проблема іміграції, а права людини відсуваються при цьому на другий план. Можливо також, що держави розглядатимуть боротьбу з торгівлею людьми насамперед як кримінальний злочин або порушення суспільного порядку. За останнє десятиліття створився міжнародний консенсус стосовно необхідності розглядати торгівлю людьми з *правозахисної* позиції. І Генеральна Асамблея, і Рада з прав людини, наприклад, виступали за такий підхід, як і численні відповідні правозахисні механізми, включаючи спеціальні процедури та договірні органи.

Як виглядає на практиці правозахисний підхід до боротьби з торгівлею людьми? Правозахисний підхід є концептуальною основою для боротьби з таким явищем, як торгівля людьми — він *нормативно спирається* на міжнародні правозахисні стандарти та в *оперативному плані* спрямований на заохочення та захист прав людини. Такий підхід вимагає проаналізувати, як відбувається порушення прав людини під час торгівлі людьми, а також якими є зобов'язання держав, передбачені міжнародним правом в царині прав людини. Він спрямований водночас на виявлення та усунення дискримінаційної практики та несправедливого розподілу влади, що лежать у підґрунті торгівлі людьми й дають торгівцям людьми змогу уникати покарання та позбавляють їхні жертви права на справедливість.

Відповідно до правозахисного підходу кожен аспект національних, регіональних і міжнародних заходів боротьби з торгівлею людьми ґрунтується на правах та обов'язках, передбачених міжнародним правом в царині прав

людини. Досвід, нагромаджений під час розробки та застосування правозахисного підходу в інших царинах, таких як розвиток, дає великі можливості для розуміння найголовніших особливостей цього підходу й того, як він міг би застосуватися в боротьбі з торгівлею людьми. Із цього досвіду можна отримати такі головні висновки:

- під час розробки стратегій та програм їхньою найважливішою метою має бути заохочення та захист прав;
- правозахисний підхід визначає *правовласників* (наприклад, жертв торгівлі людьми; осіб, які наражаються на ризик стати жертвами торгівлі людьми; осіб, яких звинувачують або які є засудженими за злочин, пов'язаний із торгівлею людьми), їхні права та відповідних *виконавців обов'язків* (зазвичай держави) та їхні зобов'язання. Цей підхід спрямований на підвищення потенціалу правовласників у забезпеченні їхніх прав і виконавців обов'язків у виконанні їхніх зобов'язань; та
- основні принципи та стандарти, передбачені міжнародним правом у царині прав людини (такі як рівність та недопущення дискримінації, універсальність усіх прав та верховенство права) мають слугувати керівництвом в усіх аспектах реагування на всіх етапах.

У наступних розділах чітко показано, як нещодавні події, що відбулися на міжнародному, регіональному та національному рівнях, допомогли з'ясувати, що правозахисний підхід до торгівлі людьми означає на практиці.

III. ЯКИМИ Є ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВ СТОСОВНО ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ?

Зобов'язання та права є двома сторонами однієї медалі. Здебільшого зобов'язання, які випливають із міжнародного права, покладаються на держави. Проте, хоча виклад фактів присвячено спеціально цьому аспектові, важливо пам'ятати, що на окремих осіб і приватних юридичних осіб, таких, як корпорації, також можуть покладатися правові зобов'язання.

A. ДЖЕРЕЛА ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Стосовно торгівлі людьми для держав первісним джерелом зобов'язань є договори. Стаючи учасниками договору, держави покладають на себе суворі зобов'язання міжнародно-правового характеру та зобов'язуються гарантувати, що їхні власні національне законодавство, політика або практика відповідають вимогам договору та узгоджуються з його стандартами. Ці зобов'язання підлягають виконанню в міжнародних судах і трибуналах з відповідною юрисдикцією, таких, як Міжнародний суд, Міжнародний кримінальний суд або Європейський суд з прав людини, та залежно від внутрішнього законодавства можуть застосовуватися в національних судах.

Оскільки торгівля людьми є складним питанням, яке можна розглядати під різними кутами зору, актуальними є численні договори. Наприклад, усі договори стосовно рабства та робототоргівлі, примусової праці, дитячої праці, прав жінок, прав дітей, трудящих-мігрантів та інвалідів, а також договори загальнішого характеру стосовно громадянських, культурних, економічних, політичних чи соціальних прав, можуть застосовуватися у боротьбі з торгівлею людьми.

Базові договори щодо боротьби із злочинністю, так, як Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, також можуть застосовуватися у боротьбі з торгівлею людьми, так само, як і Римський статут Міжнародного кримінального суду. Вони доповнюють договори, спеціально та виключно спрямовані на боротьбу з торгівлею людьми.

Договори та інші міжнародно-правові документи, які особливо стосуються боротьби з торгівлею людьми

Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, 2000 рік (Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми).

- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979 рік.
- Конвенція про права дитини, 1989 рік.
- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії, 2000 рік.
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, 2000 рік.
- Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей, 1990 рік.
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, 1966 рік.
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, 1966 рік.
- Рада Європи, Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми, 2005 рік (Європейська конвенція про боротьбу з торгівлею людьми).
- Хартія основних прав Європейського союзу, 2000 рік, стаття 5, та Директива 2011/36/EU Європейського парламенту та Ради щодо запобігання та боротьби з торгівлею людьми та захист її жертв, 2011 рік.
- Асоціація регіонального співробітництва країн Південної Азії, Конвенція про попередження торгівлі жінками та дітьми для використання в проституції та боротьбу з нею, 2002 рік.

Визначаючи, що саме вимагається від держав у боротьбі з торгівлею людьми, можна застосовувати також інші визнані джерела міжнародного права, такі як звичаї, загальні принципи та рішення міжнародних судів. Заборону рабства широко визнано як частину *звичайного* міжнародного права, що обов'язково поширюється на всі держави, незалежно від того, чи є вони фактично учасницями одного чи більше договорів, що конкретно забороняють рабство. *Загальний принцип права* властивий усім основним правовим системам й тому є частиною міжнародного права. *Загальний принцип права*, що може застосовуватися до торгівлі людьми, полягає в тому, що ніхто не повинен поносити відповідальність за злочин, який його змусили скоїти. Прикладом *рішення Міжнародного суду*, що сприяло створенню міжнародно-правової бази для боротьби з торгівлею людьми, є постанова у справі *Ранцев проти Кіпру та Росії*, прийнята Європейським судом з прав людини у 2009 році.

Нарешті, важливо брати до уваги численні документи щодо боротьби з торгівлею людьми, які не є, строго кажучи, правовими. До них належать Рекомендовані принципи та керівні засади з питання прав людини та торгівлі людьми; Керівні принципи щодо боротьби з торгівлею людьми, підготовлені Дитячим фондом Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), та щодо боротьби з торгівлею людьми та надання притулку, підготовлені Управлінням Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ); резолюції, прийняті Генеральною Асамблеєю та Радою з прав людини; висновки та доповіді міжнародних правозахисних механізмів, таких, як договірні органи та спеціальні процедури, а також договори між країнами з питань репатріації та реінтеграції жертв торгівлі людьми, які не мають сили договорів.

Ці різноманітні джерела «м'якого права» не покладають прямих зобов'язань на держави й не наділяють правами окремих осіб або групи. Тому задля збереження цілісності міжнародного права важливо не перебільшувати їхньої юридичної ваги. Проте деякі інструменти м'якого права можуть бути частиною міжнародно-правової бази, сприяючи, наприклад, виявленню або підтвердженню конкретної правової тенденції або навіть допомагаючи розвитку звичайного міжнародного права в конкретному аспекті боротьби з торгівлею людьми.

М'яке право може також допомогти глибше зануритися в суть загальніших правових норм, закладених в договори. Наприклад, Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми вимагає від держав прийняття низки заходів з надання жертвам торгівлі людьми доступу до засобів правового захисту. Матеріали м'якого права, такі як Рекомендовані принципи та керівні засади, а також доповіді Спеціального доповідача Організації Об'єднаних Націй з питань торгівлі людьми, є ключовими ресурсами для визначення кроків, які потрібно здійснити державам для виконання цього конкретного зобов'язання.

Деякі важливі документи, що стосуються боротьби з торгівлею людьми, але не мають сили договорів

Рекомендовані принципи та керівні засади з питань прав людини та торгівлі людьми (Рекомендовані принципи та керівні засади).

Основні принципи та керівні засади, що стосуються права на правовий захист відшкодування шкоди для жертв брутальних порушень міжнародних норм у царині прав людини та серйозних порушень Міжнародного гуманітарного права (Основні принципи та керівні засади, що стосуються права на правовий захист та відшкодування шкоди).

Керівні принципи захисту дітей — жертв торгівлі, розроблені Дитячим фондом Організації Об'єднаних Націй (Керівні принципи ЮНІСЕФ).

Кримінально-правові заходи боротьби з торгівлею людьми: керівні принципи АСЕАН для працівників-практиків.

Рекомендації УВКБ ООН з міжнародного захисту: застосування статті 1А (2) Конвенції 1951 року про статус біженців та/або Протоколу 1967 року до неї стосовно жертв торгівлі людьми та осіб, які наражаються на ризик стати жертвами торгівлі людьми (Керівні принципи УВКБ ООН щодо боротьби з торгівлею людьми)

В. УСВІДОМЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В ПОДОЛАННІ ПРОБЛЕМИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Якими є масштаби відповідальності держав за шкоду, завдану торгівлею людьми? Це важливе питання, оскільки воно визначатиме, що вони зобов'язані робити для припинення торгівлі людьми або боротьби з нею. Інколи держави можуть неохоче брати на себе юридичну відповідальність за торгівлю людьми та пов'язані з нею порушення прав людини. Вони можуть заявляти, наприклад, що первісно злочин здійснено приватними особами, а не власне державам. Вони також можуть переконувати, що зробили всі можливе для попередження шкоди.

Хоча із визначенням відповідальності держав можуть виникнути труднощі через складність природи торгівлі людьми та пов'язаної з нею правової бази, у найзагальніших рисах держави нестимуть відповідальність за власні дії або бездіяльність, які призводять до порушення їхніх міжнародно-правових зобов'язань, серед них і прав людини. Окрім того, держави здебільшого не зможуть уникнути відповідальності за дії приватних осіб у тому разі, якщо буде встановлено, що вони могли вплинути на те, щоб їхній результат був іншим, позитивнішим. У такому разі джерелом відповідальності є не сама дія, а нездатність держави вжити заходів для уникнення їх або реагувати на них висуненням вимог, здебільшого передбачених договором.

С. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З ВИЯВЛЕННЯ, ЗАХИСТУ ТА ПІДТРИМКИ ЖЕРТВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

За останнє десятиріччя було досягнуто чималих успіхів щодо уточнення прав жертв торгівлі людьми на захист і підтримку та відповідних зобов'язань держав. Хоча ще й досі зберігаються деякі царини, що потребують регулювання, декілька найголовніших зобов'язань загалом узгоджено — всі вони передбачають насамперед загальний обов'язок виявляти жертв торгівлі людьми. Деякими з цих зобов'язань є: забезпечення захисту та підтримки;

надання юридичної допомоги, що включає й тимчасове житло, а також відмову від притягнення жертв до кримінальної відповідальності.

Виявлення жертв

Жертв торгівлі людьми часто не видно, й тому про них просто нічого не відомо. Коли жертви торгівлі людьми й справді потрапляють в поле зору офіційних органів влади, їх можуть помилково кваліфікувати як незаконних або незаконно ввезених мігрантів. Це важливо, оскільки, як пояснюється в Рекомендованих принципах та керівних засадах, «нездатність правильно виявити особу, яка стала предметом торгівлі, найпевніше призведе до подальшої відмови цій особі у здійсненні її прав» (керівна засада 2). Якщо жертва торгівлі людьми взагалі не виявлена або виявлена неправильно як кримінальний злочинець або ввезений із порушенням правил або незаконно мігрант, то це безпосередньо впливає на здатність цієї особи скористатися правами, які вона має. Стисло кажучи, нездатність швидко й точно виявляти жертв торгівлі людьми чинить будь-які права, надані таким особам, ілюзорними.

Зобов'язання з виявлення жертв торгівлі людьми впливають з усіх правових документів, що передбачають надання жертвам захисту та підтримки. Рекомендовані принципи та керівні засади передбачають низку практичних кроків, які слід здійснити для швидкого та безпомилкового виявлення жертв торгівлі людьми. До них належать: підготовка друкованих матеріалів для виявлення подібних осіб, таких як керівні принципи та процедури, які можна використати для сприяння виявленню, а також навчання відповідних працівників (наприклад, поліцейських, прикордонників, працівників іміграційних служб та інших осіб, які беруть участь у пошуку, затриманні, прийомі та обробці мігрантів, які не мають документів) безпомилковому виявленню подібних осіб та правильному застосуванню узгоджених принципів і процедур.

Негайне надання захисту та підтримки

Жертви, які вириваються з тенет торгівців людьми, часто опиняються у великій небезпеці та позбавлені захисту. Вони можуть бути фізично покалічені, а також фізично та/або емоційно травмовані. Вони можуть побоюватися помсти. У них може бути мало або зовсім не бути засобів до існування. На жаль, шкода, якої зазнають жертви торгівлі людьми, не обов'язково припиняється після того, як вони потрапляють у поле зору органів влади. Неналежне поводження з боку державних посадових осіб може призвести до продовження експлуатації або виникнення нової аналогічної ситуації.

Шкода, вже завдана жертвам, може збільшитися через ненадання медичної та іншої допомоги або пов'язування її із зобов'язанням піти на співпрацю, до якої жертви можуть бути не готові або якого не можуть виконати.

Держава, на території якої перебуває жертва, відповідає за негайне надання цій особі захисту та підтримки. Цей обов'язок виконується, коли держава дізнається або отримує інформацію про те, що особа, яка перебуває під її юрисдикцією, стала жертвою торгівлі людьми. Цей принцип поширюється на всі країни, на території яких перебуває жертва. Він поширюється на всіх осіб, які стали жертвами національної або транснаціональної торгівлі людьми.

Зобов'язання з забезпечення від ризику завдання шкоди

У нещодавньому рішенні Європейський суд із прав людини підтвердив, що, якщо державні органи були поінформовані або мали бути поінформовані про небезпеку торгівлі людьми, то неприйняття ними необхідних заходів у рамках їхніх повноважень для забезпечення особи від цієї ситуації або ризику вважається порушенням прав цієї особи.

Джерело:

*Ранцев проти Кіпру та Росії, повідомлення № 25965/04,
Рішення від 7 січня 2010 року, пункт 286*

Перше та найбезпосередніше зобов'язання цієї держави полягає в тому, що вона має захистити жертву від подальшої експлуатації та шкоди — від тих, хто вже цю особу експлуатував, а також від всіх інших. Що це означає на практиці, залежатиме від кожного конкретного випадку. Вимога про сумлінне виконання зобов'язань, що під різними кутами зору розглядається у цьому викладі фактів, безумовно, змушує держави вдаватися з цієї метою до розумних заходів. Здебільшого, аби достатньо убезпечити жертву від шкоди, необхідно:

- перемістити особу, яка стала жертвою торгівлі людьми, з місця експлуатації в безпечне місце;
- негайно надати медичну допомогу особі, яка стала жертвою торгівлі людьми;
- оцінити, чи загрожує особі, яка стала жертвою торгівлі людьми, конкретна небезпека залякування або помсти.

Право на недоторканість приватного життя є важливим аспектом захисту жертв від подальшої шкоди. Нездатність забезпечити недоторканість приватного життя може підвищити небезпеку залякування та помсти. Це може стати причиною приниження та страждань жертв і поставити під запитання їхнє відновлення. Основні засади, що стосуються права жертв торгівлі людьми на недоторканість приватного життя, викладено далі. Ці засади підтверджують, що захист недоторканості приватного життя слід по-

ширити на всіх жертв торгівлі людьми, якщо немає обґрунтованих причин, що виправдовують втручання в нього — таких як врахування права звинувачених осіб на справедливий судовий розгляд.

Хоча безпосередні зобов'язання щодо захисту від подальшої шкоди стосується зазвичай жертви, воно може поширюватися й на інших осіб, які можуть потенційно постраждати або отримувати погрози від торгівців людьми та їхніх спільників. Окрім жертв, до них можуть належити інформатори, свідки, особи, що надають підтримку тим, хто став жертвою торгівлі людьми, та члени їхніх сімей.

Право на недоторканість приватного життя

«Імена потерпілих, які стали предметом торгівлі, не має розголошуватися й недоторканість їхнього приватного життя має по змозі поважатися та захищатися, при цьому має враховуватися право будь-якої звинуваченої особи на справедливий розгляд її справ».

Рекомендовані принципи та керівні засади, керівна засада б

Кожна держава-учасниця забезпечує захист приватного життя та особи жертв торгівлі людьми «у відповідних випадках та тою мірою, якою це можливо відповідно до внутрішнього законодавства держави».

Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, стаття 6

Держави-учасниці зобов'язані «захищати недоторканість приватного життя та особу жертв». *Європейська конвенція з боротьби з торгівлею людьми, стаття 11.*

Держава, де перебуває особа, яка стала жертвою торгівлі людьми, зобов'язана також надати цій особі фізичну та психологічну допомогу, достатню для задоволення щонайменше її нагальних потреб. Важливо, щоб надання такої допомоги було широко визнано *невід'ємним правом жертви*: правом, яке має визнаватися й дотримуватися незалежно від здатності або готовності цієї особи до співробітництва з органами кримінального судочинства. Шириться визнання того, що подібне відокремлення захисту та підтримки від готовності жертви до співробітництва є найважливішою частиною правозахисного підходу до боротьби з торгівлею людьми.

Масштаби та характер зобов'язання держав щодо надання допомоги та підтримки жертвам торгівлі людьми залежатиме від багатьох факторів, оскільки правова база для такої підтримки є вельми широкою. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми передбачає, наприклад, низку заходів підтримки, прийняття яких держави-учасниці зобов'язані *розглянути* (стаття 6). Європейська конвенція про боротьбу з торгівлею людьми детально обумовлює подробиці низки цілком конкретних заходів, що мають обов'язковий характер (статті 10–17). Міжнародне право в царині

прав людини є ще одним важливим джерелом зобов'язань у цій царині. Наприклад, якщо жертвою торгівлі людьми є дитина, то під час прийняття рішення щодо підтримки необхідно керуватися всезагальним правилом «якнайкращого забезпечення інтересів дитини» (про що вже згадувалося). Відповідно до основних принципів і керівних засад, що стосуються права на юридичний захист і відшкодування шкоди, жертви торгівлі людьми, оскільки вони є жертвами злочинів і порушень прав людини, мають право на гуманне поводження та повагу їхньої гідності та прав людини, а також мають право на те, щоб було здійснено заходи для забезпечення їхнього добробуту й убезпечення їх від повторної виктимізації (пункт 10).

Правозахисний підхід вимагає, щоб огляд і підтримка надавалися без примусу та на підставі усвідомленого вибору. Наприклад, жертви торгівлі людьми мають бути поінформовані про свої права, щоб мати можливість прийняти усвідомлене рішення про те, що чинити. Як уже зазначалося, надання догляду та підтримки не слід узалежнювати від співробітництва з органами кримінального судочинства. Жертви повинні також мати можливість відмовитися від догляду та підтримки. Їх не слід змушувати до прийняття або отримання допомоги.

Відмова від примусу під час надання підтримки

Що стосується медичної допомоги та консультування, то «від людей, які стали предметом торгівлі не слід вимагати прийняття будь-якої такої допомоги та підтримки, а також їх не слід змушувати до обов'язкової перевірки на предмет виявлення яких завгодно захворювань, включаючи ВІЛ/СНІД».

Рекомендовані принципи та керівні засади, керівна засада б

Стосовно всіх заходів надання допомоги, передбачених Європейською конвенцією про боротьбу з торгівлею людьми, держави-учасниці зобов'язані забезпечити, щоб відповідні послуги «надавалися без примусу й на підставі усвідомленого вибору, за належного врахування особливих потреб осіб, які опинилися у вразливому становищі, та прав дітей на житло, освіту та належне медичне обслуговування».

Європейська конвенція про боротьбу з торгівлею людьми, стаття 12.

Юридична допомога та участь

Жертви торгівлі людьми мають відігравати важливу роль та мають законний інтерес у судовому переслідуванні своїх експлуататорів. Правозахисний підхід до боротьби з торгівлею людьми вимагає, щоб було докладено всіх зусиль для надання жертвам можливості брати участь у судових розглядах вільно, не зазнаючи небезпеки й отримуючи повну інформацію. Участь жертви в судочинстві може набувати різних форм. Особи, які стали

жертвами торгівлі людьми, можуть надавати докази проти своїх експлуаторів особисто або подаючи письмові заяви в рамках судового розгляду. Їх можуть також викликати для надання заяви потерпілого про наслідки злочину, яке може стати частиною слухання справи. У цивільному судочинстві проти своїх експлуаторів жертви торгівлі людьми можуть виступати як заявники та/або свідки. Навіть особа, яка стала жертвою торгівлі, але не бажає або не має можливості давати свідчення, все одно має законний інтерес під час судового розгляду.

Жертви торгівлі людьми, які беруть участь — або потенційну участь — у судовому розгляді, зіштовхуються з особливими проблемами та небезпеками, які слід враховувати. Пов'язані із цим зобов'язання, на доповнення до зобов'язань щодо надання захисту, допомоги та підтримки, поширюються на всіх жертв торгівлі людьми, як уже зазначалося. Наприклад:

- жертвам торгівлі людьми має надаватися юридична та інша допомога під час будь-якого судового або адміністративного розгляду мовою, яку ті розуміють. Ідеться про інформування жертв про масштаби, терміни та перебіг судочинства та про результати розгляду їхніх справ;
- жертви торгівлі людьми мають право бути присутніми й висловлювати свої погляди під час будь-якого судового розгляду.

Загалом жертвам торгівлі людьми має надаватися реальна можливість розглянути варіанти своїх правових дій. Це вимагає, як мінімум, надання інформації подібного роду й у тій формі, яка дасть їм змогу зробити усвідомлений вибір. У разі участі або іншої підтримки жертвами торгівлі людьми будь-якої форми правових дій вони мають право на значущу роль у цьому процесі та на надання захисту та підтримки протягом усього часу їхньої участі.

Жертви торгівлі людьми як жертви злочину та свідки

Врахуванню потреб жертв під час судового та адміністративного розгляду мають сприяти:

- a) інформування жертв про їхню роль і масштаб, терміни та перебіг розгляду їхніх справ, особливо тоді, коли йдеться про тяжкі злочини та коли ті подають запит про таку інформацію;
- b) надання можливості для викладу думок та побоювань потерпілих та їхнього розгляду на відповідних етапах судового розгляду, коли зачіпаються їхні особисті інтереси, без шкоди для обвинуваченого та відповідно до вимог національної системи кримінального судочинства;
- c) надання належної допомоги жертвам протягом усього судового процесу;
- d) здійснення заходів для зведення до мінімуму незручностей для жертв, захист недоторканості їхнього приватного життя, коли це необхідно,

та забезпечення безпеки їх особисто, а також їхніх сімей і свідків, які виступають від їхнього імені, від залякування та погроз помсти;

- е) недопущення непотрібних затримок у розгляді справ та виконанні розпоряджень або постанов, винесених на користь жертв.

Джерело:

*Декларація основних принципів правосуддя
для жертв злочинів і зловживання владою, пункт 6*

Надання тимчасових посвідок на проживання та часу на роздуми

Жертви торгівлі людьми, які перебувають у країні незаконно, зіштовхуються з особливими небезпеками та загрозами через свій правовий статус. Наприклад, може статися, що для них буде неможливо отримати доступ до важливих джерел існування та підтримки, таких як житло та робота. Вони можуть бути вразливими перед загрозою подальшої експлуатації, а також залякування та помсти. Вони ризикують не отримати доступу до ефективної та змістовної участі в судових процесах проти торгівців людьми. Без легалізації свого статусу жертви ризикують також виявитися прив'язаними до іміграційних центрів або притулків. Окрім того, вони підлягають депортації в будь-який момент.

На практиці було зазначено, що легалізація стану жертв торгівлі людьми може відбуватися, наприклад, з низки причин й у різний спосіб.

- надання *часу на роздуми та відновлення*, протягом якого без будь-яких попередніх умов надається підтримка, покликана дати жертвам час і простір для прийняття рішення про вибір варіантів, і серед них про те, чи співпрацюватимуть вони з органами кримінального судочинства у переслідування своїх експлуататорів;
- надання *тимчасової посвідки на проживання, пов'язаної із судовим процесом (зазвичай кримінальним) проти торгівців людьми*; для отримання таких віз здебільшого потрібне співробітництво з боку жертви й вони стають недійсними, тільки-но судовий розгляд завершується; та
- надання *тимчасової посвідки на проживання із соціальних або гуманітарних міркувань*, що може бути пов'язано, наприклад, із дотриманням принципу невідворення (про що йтиметься далі), нездатністю гарантувати безпечне повернення та ризиком повторного перетворення на жертву торгівлі людьми.

Наступні важливі засади та зобов'язання, передбачені низкою міжнародних і регіональних нормативно-правових документів, стосуються будь-якого розгляду питання про те, чи слід надавати жертві торгівлі людьми право на тимчасове проживання:

- право потерпілих на участь у судовому розгляді проти торгівців людьми та на перебування в країні під час судового процесу;
- право потерпілих на захист від подальшої шкоди;
- право потерпілих на доступ до ефективних засобів правового захисту;
- зобов'язання держав не повертати жертв, якщо ті можуть зазнати серйозної шкоди, в тому числі від залякування, й знову стати жертвами торгівлі людьми; та
- особливі права дітей — жертв торгівлі людьми, в тому числі зобов'язання вповні враховувати найкраще забезпечення інтересів дитини.

Недопущення криміналізації жертв торгівлі людьми

У країнах транзиту або призначення жертви торгівлі людьми часто зазнають арешту, затримання, звинувачення й навіть кримінального переслідування за порушення закону, такі як незаконний в'їзд до країни, нелегальна праця або проституція. Наприклад, вони можуть не мати правильних міграційних документів або дозволу на роботу; їхні особисті документи можуть виявитися підробними або забраними в них, а пов'язані з експлуатацією види діяльності, що їх вимагають від осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, такі як проституція, здирство або жебракування, можуть бути незаконними в країні призначення. Криміналізація жертв торгівлі людьми — звичайна річ навіть тоді, коли, здавалося б, є очевидним, що жертва не бажала брати участь у протиправній дії. Подібна криміналізація незрідка пов'язана з нездатністю правильно виявити жертву. Інакше кажучи, жертви торгівлі людьми зазнають затримання, а потім обвинувачення не як жертви торгівлі людьми, а як незаконно ввезені або нелегальні мігранти або трудящі-мігранти без документів. Країни походження іноді просто криміналізують жертв торгівлі людьми після їхнього повернення, караючи їх за незаконний або недозволений виїзд.

Криміналізація та затримання жертв торгівлі людьми — важливі питання тому, що вони часто пов'язані з одночасною або наступною нездатністю держави надавати жертвам права, які за ними законно визнаються національним і міжнародним правом. Наприклад, криміналізація зазвичай призводить до депортації іноземців, які стали жертвами торгівлі людьми, в такий спосіб позбавляючи їх права брати участь у судових розглядах або доступу до ефективних засобів правового захисту.

Зростає міжнародне визнання того, що за визначенням Рекомендованих принципів і керівних засад «люди, які стали предметом торгівлі, не [повинні] зазнавати судового переслідування за порушення іміграційного

законодавства або за діяльність, у яку вони були залучені безпосередньо у зв'язку з їхніми становищем людей, що стали предметом торгівлі» (керівні засади 2). Наприклад, Європейська конвенція щодо боротьби з торгівлею людьми вимагає від держав-учасниць, щоб вони відповідно до основних принципів своїх правових систем передбачали «можливість звільнення жертв від покарання за їхню участь у незаконній діяльності остільки, оскільки ті були змушені піти на це» (стаття 26). Хоча Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми спеціально не обумовлює можливість судового переслідування за злочин, пов'язаний із їхнім статусом, орган, створений для надання рекомендацій щодо його ефективного здійснення, підтвердив, що «державам-учасницям слід, не вступаючи у суперечність зі своїм внутрішнім законодавством, передбачити можливість звільнення від покарання або переслідування осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, за протиправні дії, здійснені ними безпосередньо внаслідок їхнього становища людей, які стали предметом торгівлі, або тоді, коли їх змушували здійснювати подібні протиправні дії»³. Договірні органи з прав людини, а також Генеральна Асамблея та Рада з прав людини підтвердили важливість принципу недопущення криміналізації.

Неприпустимість поміщення під варту осіб, які стали жертвами торгівлі людьми

Незрідка жертв торгівлі людьми поміщають під варту в державні або приватні заклади — інколи навіть на довший час. При цьому відповідно до загальноприйнятого в міжнародному праві визначення використовується термін «утримання під вартою»: стан «будь-якої особи, позбавленої особистої свободи, якщо це відбулося не внаслідок засудження за скоєння злочину». Тому він може охоплювати широкий спектр ситуацій, коли жертви торгівлі людьми опиняються у в'язницях, поліцейських ізоляторах, центрах утримання імігрантів під вартою, притулках, центрах соціального захисту для дітей та лікарнях.

Стосовно торгівлі людьми найчастіше затримання відбувається тоді, коли:

- жертви виявляються неправильно й поміщаються під варту як незаконні/ті, що не мають документів, імігранти в очікуванні депортації;
- жертви виявляються правильно, але не бажають або не можуть співпрацювати з кримінальним слідством (або співпраця з ними не вважається корисною) й поміщаються в центри утримання імігрантів під вартою аж до їхньої депортації;

---

³ СТОС/СОР/WG.4/2009/2, пара. 12.

- правильно або неправильно виявлені жертви поміщаються під варту за їхню участь у протиправній діяльності, такій, як проституція або робота без дозволу;
- жертви виявляються правильно й поміщаються в притулок або інший заклад системи соціального захисту, який вони не можуть залишати. Загальноприйнятим обґрунтуванням подібної форми утримання під вартою є необхідність надання житла та надання підтримки; необхідність захисту жертв від подальшої шкоди та необхідність заручитися їхньою співпрацею у розслідуванні та судовому переслідуванні торговців людьми.

Міжнародне право та політика дають змогу зробити такі висновки стосовно утримання жертв торгівлі людьми під вартою.

- **По-перше, невивіркове поміщення під варту завжди буде незаконним.** Даючи оцінку законності або незаконності поміщення під варту жертви торгівлі людьми, важливо розрізняти *невивіркове поміщення під варту*, що застосовується в загальному порядку та як політичний, правовий чи практичний захід, та *поміщенням під варту з урахуванням індивідуальних обставин*. Невивіркове поміщення під варту жертв або можливих жертв торгівлі людьми в державні центри утримання під вартою або державні/приватні притулки порушує низку фундаментальних засад міжнародного права. Інколи воно порушує право на свободу пересування та здебільшого, якщо не завжди, — заборону на незаконне позбавлення свободи та довільне затримання. Міжнародне право безумовно забороняє дискримінаційне затримання жертв, у тому числі поміщення під варту, зумовлене статтю жертви. Практика невивіркового поміщення жінок і дівчат у притулки, наприклад, є відверто дискримінаційною й унаслідок цього незаконною. Невивіркове затримання дітей, які стали жертвами торгівлі людьми, також прямо суперечить міжнародному праву та не може бути виправдано за жодних обставин.
- **По-друге, окремі випадки поміщення під варту можуть виправдовуватися посиланням на необхідність, законність і пропорційність.** Держава може успішно виправдовувати поміщення жертви під варту в індивідуальному порядку, посилаючись, наприклад, на вимогу кримінального судочинства, необхідність забезпечення громадського порядку або безпеку жертв. Оцінюючи будь-який подібний позов, слід спиратися на міжнародно визнані принципи *необхідності, законності та пропорційності*. Вони найпевніше слугуватимуть обґрунтуванням позову з приводу законності поміщення під варту лише тоді, якщо поміщення під варту є останнім засобом та здійснюється після отримання правдоподібних і цілеспрямованих

погроз на адресу конкретної жертви. Навіть у такому разі слід вжити низку захисних заходів, що дають змогу забезпечити дотримання та захист прав затриманої особи. Подібні заходи включатимуть судовий нагляд за ситуацією з метою визначення, наскільки вона залишається законною та необхідною, а також будуть підкріплені обов'язковим правом на оскарження поміщення під варту, але не тільки.

— **По-третє, міжнародне право вимагає спеціального обґрунтування та захисту в усіх випадках поміщення під варту дітей.**

Орган влади, відповідальний за поміщення під варту, повинен бути спроможний довести, що воно здійснюється для найкращого забезпечення інтересів дитини. Стосовно кожного випадку він повинен також могли довести, що цьому немає розумної альтернативи. Конкретні заходи захисту, включаючи судовий або адміністративний нагляд і право на оскарження, мають дотримуватися завжди, коли поміщення під варту може бути юридично виправданим.

Спеціальні заходи, що стосуються дітей — жертв торгівлі людьми: виявлення

Міжнародне право вимагає, щоб стосовно дітей — жертв торгівлі людьми здійснювалися спеціальні заходи захисту та підтримки. Характер цих заходів здебільшого відображає особливі складнощі, пов'язані з підтримкою та захистом дітей. Наприклад, що стосується виявлення, важливо визнати, що не всі діти — жертви торгівлі людьми виглядатимуть такими. За віком вони можуть виглядати на 18 років або старшими. Їхні паспорти можуть бути знищені або відібрані в них. У них можуть бути подрібні особисті документи, де неправильно вказано їхній вік. Діти-жертви торгівлі людьми можуть брехати про те, скільки їм років, тому що так їм наказали робити їхні експлуататори. Вони можуть брехати, тому що бояться, що їх помістять у притулок або відправлять додому. Стосовно дітей поширюється визнання *презупції, відповідно до якої вік занижується на користь неповнолітніх*. Згідно з такою презупцією, жертва, яка може бути дитиною, вважається дитиною, якщо або доти, поки не буде встановлено інше. Така презупція усуває особливі або додаткові труднощі, які в іншому разі ускладнили би виявлення дітей-жертв.

Виявлення дітей-жертв: презупція, згідно з якою вік занижується на користь неповнолітніх

«У разі невизначеності віку та наявності підстав вважати, що жертва є дитиною, держава-учасниця може в межах, припустимих її внутрішнім пра-

вом, обходитися з жертвою як з дитиною відповідно до Конвенції про права дитини доти, доки її вік не буде встановлено».

*Керівництво для законодавчих органів
щодо здійснення Протоколу про попередження
і припинення торгівлі людьми,
особливо жінками й дітьми, і покарання за неї,
що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй
проти транснаціональної організованої злочинності, пункт 65*

Держави-учасниці мають виходити з того, що жертвою є дитина, якщо є підстави вважати, що це так, та якщо немає впевненості в тому, скільки їй років. Особі, яка, як припускається, є дитиною — жертвою торгівлі людьми, має надаватися спеціальний захист відповідно до її прав, передбачених зокрема Конвенцією про права дитини.

*Європейська конвенція про боротьбу з торгівлею людьми,
стаття 10, та Пояснювальна доповідь
Ради Європи до Конвенції, пункт 136*

Коли вік жертви не визначено та є підстави припускати, що жертвою є дитина, слід виходити з того, що жертвою є дитина. До встановлення віку жертви з жертвою обходитимуться як з дитиною та їй будуть надані всі обумовлені спеціальні заходи захисту.

*Керівні принципи ЮНІСЕФ,
керівний принцип 3.2*

Презумпція, згідно з якою вік занижується на користь неповнолітніх, пов'язана з початковим припущенням, що дитина, яка може бути жертвою торгівлі людьми, є жертвою, якщо або доти, доки не встановлено інше.

Що стосується законів, систем і процедур, які мають бути створені для забезпечення швидкого та точного виявлення дітей-жертв, то керівні принципи ЮНІСЕФ містять важливі вказівки:

- держави мають розробити ефективні процедури для швидкого виявлення дітей-жертв, у тому числі процедур виявлення дітей-жертв у пунктах в'їзду та в інших місцях;
- мають бути докладені зусилля для обміну інформацією між відповідними установами та окремими особами з метою виявлення дітей і надання їм негайної допомоги; та
- органи соціального захисту, охорони здоров'я або освіти мають зв'язуватися з відповідним правоохоронним органом, коли відомо або є підозра, що дитина зазнає експлуатації, є жертвою торгівлі людьми або для неї є ризик стати жертвою експлуатації або торгівлі людьми.

Спеціальні заходи, що стосуються дітей — жертв торгівлі людьми: захист і підтримка

Міжнародне право чітко проголошує, що приймаючи всі рішення або заходи, які зачіпають дітей-жертв, насамперед має враховуватися якнайкраще забезпечення їхніх інтересів. Рекомендовані принципи та керівні засади передбачають, що дітям — жертвам торгівлі людьми мають надаватися відповідна допомога та захист за повного врахування їхніх особливих прав і потреб (керівна засада 8). Відповідно до викладених презумпцій всі особи, виявлені як такі, або які обґрунтовано вважаються жертвами торгівлі людьми та виявлені як такі, або які обґрунтовано вважаються такими, що не досягли віку 18 років, мають право на такий підсилений захист і підтримку.

Основні принципи та привілеї, пов'язані із захистом та підтримкою дітей, які стали жертвами торгівлі людьми

- дітей, які стали жертвами торгівлі людьми, не слід у жодний спосіб криміналізувати та переслідувати за злочини, обумовлені їхнім статусом;
- дитину, яка стала жертвою торгівлі людьми, ніколи не слід поміщати під варту, наприклад, у камеру поліцейського відділку, в'язницю або спецприймальник для дітей. Будь-яке рішення стосовно поміщення дітей під варту, має прийматися з урахуванням конкретних обставин і якнайкращого забезпечення їхніх інтересів. Будь-яке затримання дитини, яка стала жертвою торгівлі людьми, завжди слід здійснювати на максимально короткий термін і ставити під незалежний контроль;
- отримання догляду та підтримки слід вважати правом дітей, які стали жертвами торгівлі людьми. Його ніколи не слід узалежнювати від їхньої співпраці з органами кримінального судочинства;
- дітям не слід нав'язувати догляд і захист, у тому числі примушувати їх до проходження медичного огляду та здавання аналізів, якщо в кожному конкретному випадку не буде доведено, що при цьому якнайкраще забезпечуються їхні інтереси;
- кожна дитина, яка перебуває під юрисдикцією або контролем держави, має рівне право на догляд і захист. Це означає, що діти-негромадяни, які стали жертвами торгівлі людьми, повинні мати ті самі права, що й діти, які є громадянами країни або постійно проживають у ній;
- думку дітей — жертв торгівлі людьми слід поважати та належно враховувати, і їх слід інформувати про їхнє становище та права;
- не слід довільно втручатися у приватне життя дитини. Державам потрібно слідкувати за тим, аби особисті дані або інформація, що дає змогу виявити дитину — жертву торгівлі людьми, ніколи не розголошувалися, не враховуючи виняткових випадків;

- державам слід домагатися, щоб дитина, яка виявилася (або припускається, що виявилася) жертвою торгівлі людьми, була представлена законним опікуном, організацією або органом влади, наприклад, для того, щоб у всіх діях або рішеннях насамперед враховувалися інтереси дитини, аби забезпечити їй надання всієї необхідної допомоги, підтримки та захисту, щоб бути присутнім під час будь-якого контакту з органами кримінального судочинства, щоб полегшити їй спрямування у відповідні служби та щоб сприяти пошукові та реалізації тривалого рішення;
- слід здійснювати заходи, покликані допомогти дітям — жертвам торгівлі людьми взяти участь — не наражаючись на небезпеку та змістовно — в судових розглядах. Вони можуть включати врегулювання правового статусу; надання інформації, правової допомоги та юридичного представника, а також мінімізацію будь-яких травм, які подібна участь може завдати, наприклад, завдяки використанню форм участі, альтернативних даванню прямих свідчень.

Джерела:

Конвенція про права дитини.

Європейська конвенція про боротьбу з торгівлею людьми.

Рекомендовані принципи та керівні засади та Керівні принципи ЮНІСЕФ

Відповідна допомога та захист включатимуть надання негайної підтримки, такої як забезпечення безпеки, харчування та безпечного житла. Вони також включатимуть медичне обслуговування, консультування та соціальні послуги, надані кваліфікованими спеціалістами. Під час надання послуг слід враховувати вік дитини та будь-які особливі потреби, а також стать дитини, її етнічну або культурну приналежність.

D. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОВЕРНЕННЯМ ЖЕРТВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Окрім арешту та поміщення під варту, жертв торгівлі людьми зазвичай депортують з країни транзиту або призначення. Депортація в країну походження або в третю країну може мати для жертв серйозні наслідки: вони можуть зазнати покарання з боку влади за незаконний виїзд або інші можливі правопорушення; вони можуть зіштовхнутися із соціальною ізоляцією або стигматизацією й бути відкинуті своїми родинами та громадами; вони можуть зазнати насильства та залякування з боку торгівців людьми, особливо тоді, коли вони співпрацювали з органами кримінального судочинства або за ними залишилися борги, які вони не можуть повернути. Є велика імовірність, що ті, кого примусово репатріювали, зокрема не надавши їм підтримки в реінтеграції, знову стануть жертвами торгівлі людьми.

Засади Договору про повернення осіб, які стали жертвами торгівлі людьми

- Держави-учасниці зобов'язані здійснити повернення, «у належний спосіб забезпечивши безпеку особи та статус будь-якого [пов'язаного з цим] судового розгляду» (*Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми*) або «в належний спосіб враховуючи права, безпеку та гідність особи, а також статус будь-якого [пов'язаного з цим] судового розгляду» (*Європейська конвенція про боротьбу з торгівлею людьми*).
- Країни призначення зобов'язані забезпечити, щоб подібне повернення «було бажано добровільним» (*Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, Європейська конвенція про боротьбу з торгівлею людьми*).
- Країни походження зобов'язані в разі повернення прийняти особу, яка стала жертвою торгівлі людьми — громадянина чи особу, що постійно проживає в країні, «без необґрунтованих або нерозумних затримок» і «приділивши належну увагу безпеці цієї особи» (*Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми*), або полегшити та прийняти повернення особи, яка стала жертвою торгівлі людьми — громадянина або особи, що постійно проживає в країні, приділивши належну увагу «правам, безпеці та гідності» цієї особи та «не допускаючи необґрунтованих або нерозумних затримок» (*Європейська конвенція про боротьбу з торгівлею людьми*).
- Країни походження зобов'язані співпрацювати щодо повернення, в тому числі підтверджуючи громадянство або постійне місце проживання жертви та видаючи необхідні проїзні документи (*Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, Європейська конвенція про боротьбу з торгівлею людьми*).
- Держави-учасниці зобов'язані «захищати осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, ... особливо жінок і дітей, від повторної віктимізації» (*Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми*).
- Країни призначення не повинні повертати дитину, яка стала жертвою торгівлі людьми, «якщо після оцінки ризику та питань безпеки є вказівки на те, що подібне повернення не зможе у якнайкращий спосіб забезпечити інтереси дитини» (*Європейська конвенція про боротьбу з торгівлею людьми*).

Безпечне та переважно добровільне повернення

Міжнародне право підтримує формулу «безпечного та переважно добровільного повернення» жертв торгівлі людьми разом із низкою важливих додаткових зобов'язань стосовно країн призначення та походження.

Зобов'язання забезпечити безпечно та по можливості добровільне повернення передбачає, що держава, яка відповідає за репатріацію, до повернення здійснить оцінку ризику. Це особливо важливо, коли йдеться про дітей. Бажано, щоби щоразу це робилося на індивідуальних підставах і з урахуванням конкретних обставин. Те, в який спосіб було продано осіб, що стали жертвами торгівлі людьми, наскільки вони співпрацювали з органами влади під час судового переслідування своїх експлуататорів, чи заборгували вони гроші торгівцям людьми, якими є їхній вік, стать і родинні засади, а також якою є готовність країни, куди вони повертаються, забезпечити їм ефективний захист, — все це важливі фактори, що їх потрібно враховувати, розв'язуючи питання про те, чи можна їх повернути назад, не наражаючи на небезпеку.

Дуже важливо, щоб рішення про повернення не приймалися, виходячи з неперевірених або вельми загальних доповідей про становище в тій чи іншій країні, підготовлених урядами, міжурядовими органами або недержавними організаціями.

Право на повернення

Міжнародне право в царині прав людини однозначно проголошує, що всі особи, які стали жертвами торгівлі людьми — й діти, й дорослі, — які постійно не проживають у країні, де вони перебувають, мають право на повернення до своєї країни походження. Це право покладає на країну походження зобов'язання приймати своїх громадян, які повертаються, без необґрунтованих або нерозумних затримок. Це може змусити державу походження швидко перевірити, чи справді жертва має її громадянство або право на постійне проживання в ній, та за позитивного результату забезпечити видачу цій особі документів, необхідних для приїзду та повернення на її територію.

На країну, де опинилися жертви, право на повернення покладає також зобов'язання щодо надання тим, хто хоче повернутися, дозволу зробити це — точно так само без необґрунтованих або нерозумних затримок. Розміщення осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, у притулках, в'язницях або центрах прийому імігрантів є одним зі способів путей обмеження права на повернення. Примушення жертв залишатися в країні протягом тривалого кримінального розгляду також може вважатися обмеженням права на повернення. У кожному окремому випадку держава, яка перешкоджає поверненню, має бути спроможна довести, що її дії відповідають законам та не є довільними або необґрунтованими. Найважливішим аргументом знову буде якнайкраще забезпечення інтересів дитини.

Правові гарантії та принцип невидворення

Повернення осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, не може порушувати їхніх встановлених прав (див. також розділ Н далі). Це включає право на правові гарантії. Репатріація, яка не є добровільною, практично дорівнює висиланню з держави. Міжнародне право в царині прав людини вважає довільне висилання неприпустимим; будь-яка особа, яка не має громадянства і яка на законних підставах перебуває на території країни, може бути вислана з неї лише відповідно до закону. Особа, яка не має громадянства і яка на законних підставах перебуває на території країни, має право пояснити причини, через які її не слід висилати, й ці причини мають бути розглянуті компетентним органом.

Набагато менш очевидними є суттєві та процедурні гарантії недопущення висилання жертв торгівлі людьми, які незаконно перебувають у країні, й загалом держави можуть вільніше вирішувати питання про те, чи потрібно й коли вислати незаконних імігрантів. Проте один із найважливіших заходів захисту, що може потенційно торкатися всіх осіб, які не мають громадянства, стосується принципу невидворення. Згідно із цим принципом, держави позбавлені можливості повернути особу в країну тоді, коли є серйозний ризик, що вона зазнає там переслідувань або зловживань. Це міцно усталений принцип міжнародного права, й важливість захисту цього принципу в рамках заходів щодо боротьби з торгівлею людьми також є широко визнаною. Договірні органи з прав людини та регіональні суди з прав людини також підтвердили, що повернення, пов'язане з небезпекою зазнати тортур або брутального, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання, суперечить міжнародному праву.

Примусове повернення зазвичай забороняється, коли йдеться про ризик переслідування з боку держав або їхніх представників. Віднедавна певне визнання отримує позиція, яка полягає в тому, що заборона може застосовуватися також у низці ситуацій, коли загроза переслідування впливає від недержавних суб'єктів і відповідно держава не в стані забезпечити належний або ефективний захист від неї. Подібні обставини можуть виникнути й стосовно торгівлі людьми, якщо держава походження, наприклад, не в стані запропонувати захист від переслідувань або повторного продажу людей злочинними групами.

Право залишася в країні на час судового розгляду

Як вказано в попередньому розділі, міжнародно-правові документи, включаючи Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми

та Європейську конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми, зобов'язують країни призначення під час повернення людей у належний спосіб враховувати статус будь-якого пов'язаного із цим судового розгляду. Тому державам слід виявляти обережність, аби повертаючи жертв торгівлі людьми не зірвати початок та/або успішне завершення якогось судового розгляду за їхньою участю.

До подібних розглядів належать і ті, що пов'язані з виплатою компенсації. Присутність жертви торгівлі людьми в країні, де здійснюється спроба скористатися засобами правового захисту, незрідка є практичною — а інколи й правовою — вимогою, що висувається цій особі для того, аби забезпечити застосування заходів правового захисту. У деяких країнах розгляд цивільного позову про відшкодування шкоди не може початися доти, доки не завершено кримінальний розгляд. Репатріація, під час якої не враховується право жертви на використання засобів правового захисту, немнуче перешкоджатиме вільному та ефективному здійсненню права. Слід щонайменше відтермінувати депортацію та тимчасово врегулювати правовий статус жертви доти, доки вона не візьме участь у відповідному правовому розгляді.

Альтернативи репатріації

Інколи репатріація в країну походження навіть у віддаленій перспективі не вважатиметься найкращим рішенням. Це може зумовлюватися наявними ризиками для здоров'я та безпеки жертви. Це може бути також пов'язано з гуманітарними міркуваннями, які стосуються, наприклад, стану здоров'я жертви або зв'язків та стосунків, які склалися в жертви в країні призначення. Хоча Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми не розглядає цю проблему безпосередньо, інші правові та політичні документи, визнаючи можливість надання тимчасових віз і навіть права на постійне проживання, автоматично не припускають, що репатріація є безпосереднім або ж кінцевим результатом у разі торгівлі людьми.

Зобов'язання держав стосовно цього безпосередньо залежатимуть від конкретної ситуації. Наприклад, держави можуть бути зобов'язані пропонувати альтернативи репатріації, якщо повернення пов'язано з неприпустими ризиками для жертви та/або її родини. Що стосується дітей — жертв торгівлі людьми, то інтеграція на місцях та у третіх країнах може стати тривалим рішенням, якщо повернення в країну походження не дає змоги забезпечити інтереси дитини у якнайкращий спосіб. Комітет із прав дитини підтвердив у своєму зауваженні загального порядку № 6 (2005) про поведінку з дітьми, які не мають супроводу або розлучені, за межами країни їхнього походження, а саме, що репатріація не є прийнятним рішенням,

якщо це пов'язано з «розумним ризиком», і що таке повернення призведе до порушення основних прав людини щодо дитини».

Реінтеграція жертв

Підтримка реінтеграції є важливим аспектом безпечної репатріації. Жертви торгівлі людьми, яким надається допомога в реінтеграції, набагато меншою мірою зазнають ризику бути проданими повторно. Вони можуть також — залежно від характеру та якості підтримки — стати захищенішими від залякування, помсти, соціальної ізоляції та стигматизації. Підтримка реінтеграції є правом жертв торгівлі людьми, що належить їм як жертвам злочинів та порушень прав людини. При цьому мають дотримуватися права репатрійованих осіб, серед них і право на недоторканість їхнього приватного життя та право не зазнавати дискримінації. Для успішної реінтеграції слід налагодити співробітництво між репатріантами та країнами, що їх приймають. Важливість такого співробітництва визнається регіональними договорами, а також основними міжнародними та регіональними політичними документами.

Е. ЗАСОБИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ЖЕРТВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Жертви торгівлі людьми незрідка тривалий час експлуатуються за невелику платню або безкоштовно. Вони можуть потерпати від скалічень або хвороб, потребуючи лікування. У них можуть нагромадитися борги, оскільки вони стали предметом торгівлі людьми. Хоча засобів правового захисту жертв торгівлі людьми й досі дуже мало, помічено чітку тенденцію до того, щоб така правова та практична можливість була. Наприклад, певні країни спеціально надали жертвам торгівлі людьми право на подачу позовів проти торгівців людьми у приватному порядку та зробили компенсацію шкоди, завданої жертвам торгівлі людьми, обов'язковою частиною кримінального покарання торгівців. Інші країни надають жертвам право подавати цивільний позов проти торгівців людьми незалежно від їхнього громадянства або міграційного статусу.

Зобов'язання з надання засобів правового захисту та права на доступ до засобів правового захисту виникатиме зазвичай в одній або в обох ситуаціях:

- держава несе відповідальність за порушення міжнародно-правового зобов'язання (наприклад, заборона недискримінації, зобов'язання криміналізувати торгівлю людьми та зобов'язання про захист і підтримку жертв торгівлі людьми);

- якщо держава не була залучена безпосередньо, але не спромоглася виконати своє зобов'язання щодо *відвернення шкоди та/або належного реагування* (наприклад, не здійснила ефективного розслідування та судового переслідування за торгівлю людьми, не вжила заходів для припинення торгівлі людьми).

Рекомендовані принципи та керівні засади однозначно проголошують, що «люди, які стали предметом торгівлі, оскільки вони є жертвами порушень прав людини, мають міжнародне юридичне право на адекватні та належні засоби правового захисту» (керівна засада 9). Це право детальніше розглядається далі з посиланням на загальні засади прав людини, право, що стосується покарання за насильство стосовно жінок, та право, що конкретно стосується боротьби з торгівлею людьми.

Зобов'язання щодо застосування засобів правового захисту під час порушення прав людини

У розділі I пояснено, чому торгівля людьми завжди пов'язана з численними порушеннями прав людини. Більшість міжнародних та регіональних договорів із прав людини зобов'язують держави надавати доступ до засобів правового захисту в разі таких порушень. Після того, як право на використання засобів правового захисту закріплено договором, відмова в наданні такого засоби стає само по собі *додатковим та самостійним* порушенням цього договору.

До нещодавнього часу єдиним міжнародно-правовим документом, спеціально присвяченим праву на засоби правового захисту, була Декларація основних принципів судочинства для жертв злочинів та зловживання владою, в якій конкретно йдеться про засоби правового захисту жертв злочинів, скоюваних недержавними суб'єктами і яку було прийнято Генеральною Асамблеєю в 1985 році. У Декларації стверджується, що до жертв злочинів (до яких зараховуються жертви торгівлі людьми) слід ставитися зі співчуттям та поважати їхню гідність, що вони мають право на доступ до правосуддя та на справедливе ставлення; що під час судових та адміністративних розглядах слід враховувати їхні потреби та що особи, відповідальні за завдання шкоди, включаючи державу, якщо вона може вважатися відповідальною, мають у відповідний спосіб компенсувати жертву. Далі в ній твердиться, що в тому разі, якщо порушник закону надає неповну компенсацію, державі слід здійснити кроки для отримання компенсації з інших джерел, коли жертві завдано серйозних каліцтв (або родині, якщо жертва загинула або стала недієздатною). У ній міститься заклик до створення національних фондів компенсації жертв.

Правові та політичні документи, що підтверджують право на правовий захист у разі насильства щодо жінок

- Міжамериканська конвенція про запобігання та ліквідацію насильства щодо жінок та покарання за нього Організації американських держав (1994 рік)
- Декларація про ліквідацію насильства щодо жінок, прийнята Генеральною Асамблеєю (1993 рік)
- Загальна рекомендація № 19 (1992 рік) про насильство щодо жінок Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок
- Пекінська платформа дій (1995 рік)
- Найробійська декларація про право жінок та дівчат на правовий захист і відшкодування шкоди (2007 рік)

У 2005 році Генеральна Асамблея прийняла Головні принципи та керівні засади, що стосуються права на правовий захист і відшкодування шкоди, покликані уточнити правила використання засобів правового захисту та відшкодування шкоди, що застосовуються до порушень прав людини, які скоєні державами або до яких ті причетні. Вони твердять, що мета відшкодування полягає в тому, щоб сприяти досягненню справедливості завдяки боротьбі з порушеннями. Вони підтверджують, що загальне зобов'язання держав забезпечувати повагу та дотримання прав людини включає зобов'язання забезпечувати рівний та ефективний доступ до правосуддя й доступність засобів правового захисту. Вони підтверджують також, що право на використання засобів правового захисту в разі брутальних порушень прав людини — це термін, який охоплюватиме найсерйозніші випадки торгівлі людьми, включає право на доступ до правосуддя, право на відшкодування шкоди та право доступу до інформації про порушення прав та порядок відшкодування шкоди. Вважається, що доступ до правосуддя включає захист недоторканості приватного життя та безпеки жертв під час будь-якого судового розгляду, а також заходів забезпечення жертвам реального здійснення їхніх прав на використання засобів правового захисту.

Право на правовий захист у разі насильства щодо жінок

Зобов'язання держав з розслідування та переслідування за насильство щодо жінок тепер міцно увійшло в міжнародне право та політику. Як зазначила Спеціальний доповідач з питання про насильство щодо жінок у своїй тематичній доповіді про відшкодування шкоди (A/HRC/14/22), невід'ємною частиною цього зобов'язання є юридичний обов'язок надавати справедливі та ефективні засоби правового захисту жінкам, які зазнають такого насильства.

Хоча форми та масштаби засобів правового захисту й у разі торгівлі, й у разі насильства щодо жінок залежатимуть від характеру та обставин порушення прав, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок уточнив, що відшкодування має бути співвимірним завданій фізичній і моральній шкоді та тяжкості скоєних насильницьких дій. Інші міжнародні правозахисні механізми, в тому числі Спеціальний доповідач з питання про насильство щодо жінок, у згаданій доповіді порушили конкретні питання та звернули увагу на проблеми, які виникатимуть під час використання засобів правового захисту в разі насильства щодо жінок.

Право на правовий захист, безпосередньо присвячене випадкам торгівлі людьми

Право на правовий захист закріплено в договорах та інших правових і неправових документах, спеціально присвячених боротьбі з торгівлею людьми. Наприклад, Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми зобов'язує держави-учасниці забезпечити, щоб їхні внутрішні правові системи передбачали заходи, що надають жертвам торгівлі людьми можливість отримання компенсації за завдану шкоду (стаття 6.6). Європейська конвенція щодо боротьби з торгівлею людьми вимагає надання жертвам відповідної інформації, серед якої є інформація про процедури, які вони можуть використати для отримання компенсації, а також про доступ до правової допомоги (стаття 15). Конвенція спеціально передбачає, що жертви мають право на грошову компенсацію від засуджених торгівців людьми за матеріальну шкоду та страждання, та зобов'язує сторони здійснювати кроки для гарантованого надання компенсації жертвам. У ній наводяться приклади того, як це зобов'язання може бути виконано, в тому числі завдяки створенню спеціального фонду або просування ініціатив, спрямованих на надання соціальної допомоги або реінтеграцію жертв. Зазначено також, що держави можуть створювати компенсаційні схеми, що фінансуватимуться коштом конфіскованих прибутків від торгівлі людьми.

Зобов'язання по надання жертвам торгівлі людьми ефективних і належних засобів правового захисту було неодноразово підтверджено Генеральною Асамблеєю, Радою з прав людини та правозахисними механізмами.

Характер та форма правового захисту

Рекомендовані принципи та керівні засади вимагають забезпечення доступу до «адекватних та належних» засобів правового захисту, й ця норма є широко визнаною. Рекомендовані принципи та керівні засади стисло вказують також на те, що це може означати на практиці, посилаючись на

«справедливі та адекватні засоби правового захисту», які можуть мати кримінально-правовий, цивільно-правовий або адміністративний характер та які «включають засоби для отримання, наскільки це можливо, повного відшкодування» (керівна засада 9). Основні принципи та керівні засади, що стосуються права на правовий захист і відшкодування шкоди однозначно вказують, що засоби правового захисту або відшкодування мають відповідати тяжкості завданої шкоди (пункти 15, 18 та 20).

Форма та міра потрібного правового захисту залежатимуть від характеру та обставин порушення, а також від відповідного первісного зобов'язання (норми, яку було порушено та яка дала право на використання засобів правового захисту насамперед). Проте міжнародне право завжди диктує, що форми правового захисту мають відбивати та висувати на перший план обов'язок держави-порушниці в максимально можливій мірі ліквідувати наслідки порушення та відновити стан, який був наявний до того, як було скоєно порушення. Засоби правового захисту можуть включати одну або декілька з наступних складових:

- **реституція** включає матеріальні, судові або інші заходи, спрямовані на відновлення стану, який був наявний до порушення — наскільки це можливо. Адекватні та належні заходи із забезпечення реституції в разі торгівлі людьми можуть включати: звільнення жертви з-під варти; визнання правосуб'єктності та громадянства; повернення майна та безпечне повернення на місце постійного проживання;
- **компенсація** є найпоширенішою формою правового захисту й виплачується за шкоду, завдану міжнародно-протиправною дією в тому обсязі, в якому подібна шкода піддається економічній оцінці та не може бути відшкодована через реституцію. У разі торгівлі людьми адекватні та належні засоби правового захисту можуть включати: компенсацію, що виплачується за фізичну та моральну шкоду, втрату можливості, втрату заробітку, моральну шкоду та медичні, юридичні або інші витрати, понесені внаслідок порушення;
- **реабілітація** — орієнтоване на захист жертв поняття, яке визнає необхідність домагатися «відновлення» статусу та стану особи, чії права людини було порушено в очах закону та її ширшого оточення. Реабілітація може включати надання медичної та психологічної допомоги, а також юридичних і соціальних послуг. Жертвам серйозних порушень прав людини, таких як торгівля людьми, неодмінно знадобиться низка послуг із їхньої підтримки. Реабілітаційна складова відшкодування покладатиме на державу-правопорушницю зобов'язання з надання таких послуг;
- **задоволення та гарантія неповторення** — задоволення є засобом правового захисту в разі заподіяння шкоди, яка не обов'язково під-

дається фінансовій оцінці, але може бути компенсована тим, що порушення прав жертви належно визнаються та розглядаються. Перевірка фактів, а також цілковите та публічне розкриття істини (тією мірою, в якій це не завдасть подальшої шкоди), є прикладами засобів правового захисту, спрямованих на задоволення жертви. Гарантія від повторення є важливою складовою права на правовий захист у разі торгівлі людьми з урахуванням небезпеки та шкоди, що завдається повторним продажем людей. Безпечне повернення, підтримка під час інтеграції та заходи попередження торгівлі людьми в майбутньому є настільки ж доречними, як ефективне розслідування, судове переслідування та покарання торгівців людьми. Що стосується торгівлі жінками та дівчатами, то зміна правової, соціальної та культурної практики, яка підтримує або сприяє толерантному ставленню до такого насильства, є важливим аспектом гарантії від повторення.

Забезпечення доступу до засобів правового захисту

Право на засоби правового захисту рідко є реально доступними жертвам торгівлі людьми, оскільки в них зчаста немає інформації про можливості та порядок отримання засобів правового захисту. Право доступу до ефективних засобів правового захисту означає, що, окрім того, щоб зробити такі засоби правового захисту доступними в рамках кримінального або цивільного права, державам слід забезпечити надання жертвам інформації та допомоги, які дадуть їм змогу насправді домогтися компенсації або реституції, на які ті мають право.

Основні принципи та керівні засади, що стосуються права на правовий захист і відшкодування шкоди містять детальні й конкретні вказівки про те, які заходи необхідно здійснити для забезпечення доступу до правосуддя жертвам серйозних порушень прав людини, таких як:

- поширення інформації про всі доступні засоби правового захисту;
- розробка заходів щодо мінімізації незручностей для жертв та їхніх представників; щодо захисту жертв від незаконного втручання в їхнє приватне життя, від залякування та помсти до, під час та після судового, адміністративного або інших розглядів, що зачіпають їхні інтереси;
- надання належної допомоги жертвам, які намагаються отримати доступ до правосуддя; та
- забезпечення доступу до всіх необхідних правових, дипломатичних і консульських засобів для надання жертвам можливості здійснення їхніх прав на судовий захист.

Стосовно торгівлі людьми, то додатковою та важливою у мовою реалізації права на правовий захист є перебування жертви в країні, де передбачається використати засоби правового захисту (див. розділ D).

Спеціальний доповідач з питання про торгівлю людьми запропонував низку проектів основних принципів, що стосуються права на ефективний правовий захист жертв торгівлі людьми (див. наступну візку).

**Проект основних принципів,
що стосуються права на ефективний правовий захист
жертв торгівлі людьми**

1. Права та зобов'язання

1. Особи, що стали жертвами торгівлі людьми мають як жертви порушень прав людини право на ефективні засоби правового захисту за завдану їм шкоду.

2. Усі держави, включаючи країни походження, транзиту та призначення, зобов'язані надати або забезпечити всім жертвам торгівлі людьми, включно з особами, які не мають їхнього громадянства й перебувають на їхній території та підпадають під їхню відповідну юрисдикцію, доступ до справедливих, адекватних і необхідних засобів правового захисту за завдану їм шкоду.

3. Право на ефективні засоби правового захисту охоплює і матеріальне право на відшкодування, і процесуальні права, необхідні для отримання відшкодування.

4. По суті, жертвам торгівлі людьми має бути надано адекватне відшкодування за заподіяну шкоду, яке може включати реституцію, компенсацію, відновлення, сатисфакцію та гарантію неповторення.

5. Жертвам торгівлі людьми має бути також забезпечено доступ до компетентних і незалежних органів для успішного отримання відшкодування. Це, як мінімум, вимагає надання:

- a) інформації про їхні права, доступне відшкодування та наявність механізмів відшкодування, а також про способи їхнього використання;
- b) юридичної, медичної, психологічної, соціальної, адміністративної та іншої допомоги, необхідної для використання засобів правового захисту;
- c) періоду реабілітації та роздумів, після якого надається статус проживання на час, протягом якого жертви торгівлі людьми використовують засоби правового захисту.

2. Здійснення права на засоби правового захисту

6. Держави повинні:

- a) забезпечити наявність адекватних процедур, що дають змогу швидко та точно встановити особу жертв торгівлі людьми, й забезпечити не-

обхідну професійну підготовку співробітників правоохоронних органів та інших відомств, які можуть вступити в контакт із жертвами торгівлі людьми;

- b) забезпечити, аби жертви торгівлі людьми не зазнавали дискримінації згідно з законом або на практиці з будь-яких підстав, таких, як раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні або інші переконання, етнічне або соціальне походження, майновий, становий або інший стан, включаючи їхній вік, статус жертв торгівлі людьми, рід занять або різновид експлуатації, якої вони зазнавали;
- c) приділяти належну увагу приватним обставинам жертв торгівлі людьми з метою забезпечення того, щоб засоби правового захисту засновувалися на розширенні можливостей жертв торгівлі людьми та цілковитому дотриманні їхніх прав людини. Як мінімум, держави зобов'язані «не нашкодити» та мають забезпечити щоб під час надання судового захисту не було завдано шкоди правам жертв торгівлі людьми та їхній психологічній і фізичній безпеці.

Реституція

7. Держави повинні:

- a) поставити якнайкращі інтереси жертв торгівлі людьми як підставу прийняття заходів із реституції;
- b) надати жертвам торгівлі людьми статусу тимчасового або постійного проживання як одну з форм правового захисту, якщо не може бути гарантовано їхнє безпечне повернення в країну походження, якщо після повернення вони можуть зазнати небезпеки переслідування чи подальших порушень прав людини або якщо повернення в іншому плані не слугує їхнім якнайкращим інтересам;
- c) ефективно усувати коріння причини торгівлі людьми з метою забезпечення того, щоб жертви торгівлі людьми не опинилися в попередній ситуації, яка знову наразила б їх на небезпеку стати жертвою торгівлі людьми або подальші порушення прав людини.

Відновлення

8. Держави повинні:

- a) надати без будь-яких умов період для реабілітації та роздумів, протягом якого жертви торгівлі людьми отримуватимуть допомогу, необхідну для їхнього фізичного, психологічного та соціального відновлення, включаючи зокрема, але не обмежуючись цим: належне житло, консультації та інформацію про їхнє становище та юридичні права; медичну, психологічну та матеріальну допомогу; можливості для працевлаштування, отримання освіти та професійної підготовки;
- b) забезпечити, щоб доступ до допомоги та інших благ для жертв торгівлі людьми за жодних обставин не залежав від їхньої співпраці в судовому процесі.

Компенсація

9. Держави повинні:

- a) Забезпечити наявність законів, механізмів і процедур, що дали би жертвам торгівлі людьми, якщо вони побажають цього, змогу:
  - i) стягнути в рамках цивільного судочинства шкоду, завдану злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, включаючи порушення трудового законодавства;
  - ii) домогтися винесення кримінальними судами рішень або постанов про виплату компенсації особами, засудженими за злочин, пов'язаний із торгівлею людьми;
  - iii) отримати доступ до компенсації, яку відшкодовує держава за завдану шкоду та збитки;
- b) усунути загальні перепони, з якими зіштовхуються жертви торгівлі людьми під час отримання компенсації за завдану їм матеріальну та нематеріальну шкоду. Для цього держави мають забезпечити, щоб:
  - i) всі жертви торгівлі людьми мали забезпечене в судовому порядку право на отримання компенсації, незалежно від іміграційного статусу та того, чи було засуджено осіб, які ними торгували;
  - ii) жертви торгівлі людьми були цілковито поінформовані про свої юридичні права, включаючи права на доступ до засобів правового захисту з допомогою судового, трудового та адміністративного розгляду тією мовою та в тій формі, яка їм зрозуміла;
  - iii) жертви торгівлі людьми, які домагаються доступу до засобів правового захисту, незалежно від свого іміграційного статусу отримували необхідну для цього допомогу, включаючи соціальну допомогу, безкоштовну та кваліфіковану юридичну допомогу та представництво, а якщо необхідно — допомогу кваліфікованих усних перекладачів;
  - iv) жертвам торгівлі людьми було дозволено на законних підставах залишатися в країні, де вони домагаються правового захисту, на час проведення будь-якого кримінального, цивільного, трудового або адміністративного розгляду без шкоди для будь-якої вимоги, яку вони можуть мати стосовно права залишатися на постійнішій основі як самостійного засобу правового захисту;
  - v) було запроваджено закони та процедури, що дозволяють арештовувати прибутки від торгівлі людьми та конфісковувати активи торгівців людьми, а також чітко вказати, що такі прибутки та активи призначені насамперед для виплати компенсації жертвам торгівлі людьми, а другою чергою — для загального забезпечення засобів правового захисту жертвам торгівлі людьми;
  - vi) було прийнято ефективні заходи щодо забезпечення виконання судових рішень про відшкодування шкоди, в тому числі рішень іноземних судів.

10. У тому разі, якщо йдеться про жінок і дівчат, які стали жертвами торгівлі людьми та які зазнавали сексуального й гендерного насильства, держави мають враховувати небезпеку завдання їм психологічної шкоди, стигматизації та остракізму в громаді та родині, що може виникнути внаслідок судового розгляду, та вжити заходів, які б забезпечили необхідний захист цих жінок і дівчат, створюючи при цьому можливості для стягнення компенсації позасудовими способами.

3. Діти, які стали жертвами торгівлі людьми

11. Держави повинні:

- a) під час надання засобів правового захисту дітям, які стали жертвами торгівлі людьми, насамперед враховувати якнайкращі інтереси дитини з урахуванням її індивідуальних обставин, включаючи вік, виховання, етнічне походження, культурне коріння та мову, а також потребу в захисті;
- b) підтримувати право дитини на вільне вираження своєї думки з усіх питань, що її стосуються. Із цієї метою держави мають забезпечити дітям, які стали жертвами торгівлі людьми, реальний доступ до інформації з усіх питань, що зачіпають їхні інтереси, таких, як їхнє становище, належні їм права, доступні послуги та процес возз'єднання сім'ї та/або репатріації;
- c) здійснити заходи з метою забезпечення адекватної та належної підготовки, зокрема юридичної та психологічної, для осіб, які працюють з дітьми, що стали жертвами торгівлі людьми, в царині конкретних прав та зобов'язань тоді, коли це стосується дітей.

Джерело:

«Доповідь Спеціального доповідача з питань торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, Джої Нгози Езейло» (A/HRC/17/35), додаток I

F. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЩОДО ЕФЕКТИВНОГО РЕАГУВАННЯ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Торгівля людьми є кримінальним злочином, а також порушенням прав людини. Міжнародне право зобов'язує держави забезпечити, щоб кримінальне судочинство ефективно реагувало на торгівлю людьми: реагувало так, щоб покласти край безкарності торгівців людьми та домогтися справедливості для жертв.

Криміналізація торгівлі людьми та пов'язаних з нею злочинів

Держави, які не вповні криміналізують торгівлю людьми, не дотримуються свого зобов'язання про захист жертв торгівлі людьми та запобіган-

ня торгівлі людьми в майбутньому. Вони не створюють також необхідних структур, у рамках яких державні органи можуть здійснювати розслідування, починати судовий розгляд і виносити рішення в разі торгівлі людьми з належною сумлінністю. Міжнародне право, як передбачено в Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми (стаття 5) та підтверджено в численних інших правових і політичних документах, зобов'язує держави криміналізувати торгівлю людьми, дії, що її складають, та пов'язані з нею злочини. Міжнародні правозахисні договірні органи та спеціальні процедури Організації Об'єднаних Націй також зазначили, що криміналізація є водночас зобов'язанням і головною складовою ефективного державного реагування на торгівлю людьми.

Зобов'язання щодо криміналізації торгівлі людьми включає низку ключових складових:

- **криміналізацію незалежно від будь-якого транснаціонального злочину або причетності організованої злочинної групи:** внутрішнє законодавство кожної держави має кваліфікувати торгівлю людьми як злочин, незалежно від її транснаціонального характеру або причетності організованої злочинної групи;
- **застосування міжнародного визначення:** для міжнародного співробітництва в боротьбі з торгівлею людьми необхідним є однакове тлумачення торгівлі людьми, відображене в загальному визначенні. Держави зобов'язані забезпечити, щоб національне визначення відповідало міжнародній нормі. Наприклад, національне визначення має визнавати, що жінки, чоловіки та діти можуть бути продані для використання в численних формах експлуатації; воно має визнавати, що складові торгівлі дітьми як злочин відрізняються від складових торгівлі дорослими, та має бути зрозуміло, що згода жертви не звільняє злочинця від кримінальної відповідальності;
- **співучасть і відповідальність за злочин, пов'язаний із торгівлею людьми:** криміналізація окреслює особисту кримінальну відповідальність винних. Організація, керівництво або співучасть у скоєнні злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, та замах на скоєння таких злочинів має бути криміналізовано. Враховуючи характер торгівлі людьми, є надзвичайно важливим, щоб відповідальність за злочин, пов'язаний із торгівлею людьми, поширювалася на фізичних та юридичних осіб. Юридичними особами при цьому можуть бути комерційні компанії та корпорації, що діють у таких секторах, як туризм, індустрія розваг, приймання приїжджих, працевлаштування, всиновлення та надання медичних послуг;

- **криміналізацію пов'язаної з цим поведінки:** дедалі ширше визнається важливість і необхідність криміналізації дій, що супроводять торгівлю людьми, а також пов'язаних із нею злочинів. Це включатиме порушення прав людини, що найбезпосередніше пов'язані з торгівлею людьми, такі як сексуальна експлуатація, примусова праця або послуги, рабство або подібна до рабства практика, утримання в підневільному стані, боргова кабала, найгірші форми дитячої праці та примусовий шлюб. Належна криміналізація поведінки, що їх супроводить, такої як зґвалтування, сексуальне зазіхання, фізичне зазіхання, відмивання грошей та корупція, може сприяти рішучому реагуванню кримінального судочинства;
- **криміналізацію користування послугами жертви торгівлі людьми:** питання про те, чи слід криміналізувати користування послугами жертв торгівлі людьми, наразі не врегульовано. Хоча Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми не згадує про це, Європейська конвенція про торгівлю людьми зообов'язує своїх держав-учасниць *розглянути* питання про криміналізацію умисного користування послугами жертви торгівлі людьми (стаття 19). Ця проблема обговорюється далі з погляду боротьби з попитом на торгівлю людьми (див. далі розділ G);
- **кримінальну юрисдикцію:** правила, що стосуються здійснення кримінальної юрисдикції, окреслюють обставини, за яких держава зобов'язана застосовувати своє кримінальне судочинство до подолання конкретної ситуації. Стосовно торгівлі людьми ці правила викладено в основних міжнародних та регіональних договорах. Їхня мета полягає в тому, щоб скоротити кількість юрисдикцій сховищ для торгівців людьми або ліквідувати їх, домагаючись, аби всі складові цього злочину було покарано, хай би де вони скоювалися. Інше завдання полягає в налагодженні координації тоді, коли підстави для здійснення юрисдикції можуть бути більш ніж в одній країні. Основні правила вимагають від держав здійснювати юрисдикцію стосовно злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми:
  - a) коли злочин здійснено на їхній території або на борту судна під їхнім прапором, або повітряного судна, зареєстрованого відповідно до їхніх законів (принцип територіальності); або
  - b) коли злочинець перебуває на їхній території й вони не видають злочинця, враховуючи його громадянство або з будь-яких інших міркувань (принцип «видай або суди»).

Ефективне розслідування та судове переслідування за торгівлю людьми

Арешти, розслідування, суди або винесення присудів торгівцям людьми та їхнім співучасникам є рідкісними. Як уже зазначалося, жертв торгівлі людьми виявляють зрідка й вони занадто часто зазнають кримінального переслідування. Попри те, що від них залежить успіх судового розгляду, жертви рідко виступають свідками на кримінальних процесах.

Рекомендовані принципи та керівні засади однозначно стверджують, що «держави зобов'язані згідно з міжнародним правом діяти з належною дбайливістю з метою... здійснення розслідувань і судового переслідування торгівців людьми» (принцип 2). Це зобов'язання діє, коли обвинувачення передається державній посадовій особі або недержавному суб'єкту. Право міжнародних договорів, в тому числі право в царині прав людини, підтримує цю норму.

Як визначити, чи серйозно ставиться держава до виконання свого зобов'язання з розслідування та доведення до суду справ щодо торгівлі людьми? Зазвичай, чим гірша справа, тим легше прийняти рішення. Держава, яка не передбачає кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, яка не розслідує жодних випадків торгівлі людьми, яка не захищає жодних жертв або не віддає під суд жодних злочинців, коли є вірогідні доказати того, що проблема торгівлі людьми є наявною, зрозуміло, не пройде перевірку на сумлінність. У менш кричущих випадках необхідно оцінити, чи свідчать здійснені кроки про те, що держава серйозно ставиться до розслідування та передачі до суду справ про торгівлю людьми.

Сумлінність у розслідуванні справ про торгівлю людьми

Під час розгляду справи *Ранцев проти Кіпру та Росії* Європейський суд з прав людини вказав на зобов'язання, покладені на держав-учасниць Європейської конвенції з прав людини, що передбачають розслідування справ про торгівлю людьми. Суд наголосив, що подібні розслідування мають бути повними та ефективними — охоплювати всі аспекти обвинувачень у торгівлі людьми, від їхнього вербування до експлуатації. Він також зазначив далі, що ці позитивні зобов'язання поширюються на різні держави, потенційно залучені до торгівлі людьми — держави походження, держави транзиту та держави призначення. Суд підтвердив, що держави зобов'язані «здійснювати такі заходи, які є необхідними й доступними для збирання відповідних доказів незалежно від того, чи перебувають вони, чи ні на території держави, що провадить розслідування», та що «окрім обов'язку здійснювати внутрішнє розслідування подій, які відбуваються на їхній власній території, коли йдеться про випадки транскордонної торгівлі людьми, держави-члени зобов'язані також ефектив-

но співпрацювати з відповідними органами влади інших держав, зацікавлених у здійсненні розслідування подій, що відбулися за межами їхньої території».

Правові та політичні події останнього десятиліття підтвердили, що обов'язок здійснювати розслідування та передавати до суду справи про торгівлі людьми, вимагає звернути увагу ще й на таке:

- **поводження з жертвами та співпраця з ними:** для ефективного судового розгляду справ про торгівлю людьми необхідною є співпраця з боку її жертв. Якщо жертвам не дають або не рекомендують звертатися зі скаргами, то це безпосередньо вплине на здатність системи кримінального судочинства розслідувати та передавати до суду справи про торгівлю людьми;
- **навчання, розширення прав та можливостей і спеціалізація посадових осіб органів кримінального судочинства:** для ефективної боротьби кримінального судочинства з торгівлею людьми потрібні кваліфіковані й компетентні фахівці. Юридичні та політичні джерела підтверджують, що навчання слід будувати на правозахисному підході, спрямованому на розширення можливостей працівників органів кримінального судочинства захищати жертв, дотримувати їхні права й заохочувати їхні права. Окрім отримання навичок і просвітницької підготовки, працівники системи та органів кримінального судочинства мають також потребу в організаційних змінах, розширенні повноважень та фінансуванні, що дасть їм змогу належно й ефективно боротися з таким злочиним, як торгівля людьми. Для цього може бути потрібно, наприклад, налагодити підготовку відданих справі кадрів, які спеціалізуються у проведенні розслідувань;
- **врахування гендерної проблематики:** право міжнародних і регіональних договорів зазначає важливість врахування гендерної проблематики в боротьбі з торгівлею людьми, в тому числі в діях кримінального судочинства. Про чоловіків і хлопців часто не говорять, як про жертв торгівлі людьми та пов'язаної з нею експлуатації. Дані про шкоду, завдану їм, можуть бути неповними, й органи системи кримінального судочинства можуть неохоче займатися розслідуванням і судовим розглядом таких справ. Зчаста для продажу жінок і дівчат характерними є способи, специфічні для їхньої статі, а її наслідки також можуть бути вельми специфічними в гендерному плані. Нездатність органів національної системи кримінального судочинства враховувати гендерні аспекти у своїй роботі може поглибити шкоду,

якої зазнають жертви, та знизити ефективність боротьби з безкарністю та гарантії справедливості;

- **права підозрюваних та право на справедливий судовий розгляд:** правозахисний підхід до боротьби з торгівлею людьми вимагає, щоб дотримувалися й захищалися права всіх осіб. Переслідування торгівців людьми ніколи не може виправдовувати порушення міжнародних норм, що регулюють здійснення судочинства. Ці норми гарантують усім особам право на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним та неупередженим судом, створеним на підставі закону;
- **санкції:** широко визнано, що санкції є невід'ємною частиною національних заходів боротьби з торгівлею людьми. Міжнародне право зобов'язує держави домагатися прийняття ефективних і співвимірних заходів боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, та пов'язаними з ними порушеннями прав людини. Слабкість заходів боротьби з торгівлею людьми може захитати зусилля кримінального судочинства й відлякати її жертв тим, що не пропонує їм захисту, на який ті заслуговують. З іншого боку, брутальні або вкрай суворі заходи боротьби з торгівлею людьми, такі як обов'язкові мінімальні терміни утримання під вартою або смертна кара, можуть іти всупереч із обов'язковими правозахисними нормами та нормами кримінального судочинства;
- **конфіскація та розпродаж активів:** торгівля людьми є вельми прибутковим і майже не пов'язаним із ризиком різновидом злочинності. Щоб заходи кримінального судочинства були ефективними, потрібно здійснювати кроки, які гарантуватимуть, що торгівля людьми буде не вигідною для осіб, які фінансують, організують її та отримують від неї прибутки. Право міжнародних договорів підтверджує обов'язок держав арештовувати й конфіскувати активи від торгівлі людьми та забезпечувати, щоб їхні закони та інститути відповідали масштабу цього завдання. Рекомендовані принципи та керівні засади (принцип 16 та керівна засада 4.4), а також Європейська конвенція щодо боротьби з торгівлею людьми (стаття 23.3) заохочують держави до пошуку способів використання конфіскованих активів для підтримки жертв торгівлі людьми;
- **міжнародна співпраця:** механізми неофіційної співпраці, такі як обмін розвідувальними даними між національними правоохоронними органами, а також застосування правових інструментів, таких як видача злочинців та взаємна правова допомога, є важливим засобом ліквідації безпечних сховищ для торгівців людьми й завдяки цьому

ліквідації високого рівня безкарності, якою злочинці користуються нині, та забезпечення права жертв на судочинство. Міжнародне право зобов'язує держави сприяти такій співпраці, наприклад, завдяки кваліфікації торгівлі людьми як злочину, що тягне за собою видачу винних, і дотримання принципу «видай або суди». Право в царині прав людини також накладає обмеження на те, в який спосіб здійснюється така співпраця⁴.

Г. ЗАПОБІГАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Коли йдеться про торгівлю людьми, то запобігання передбачає *позитивні заходи, покликані попередити майбутні акти торгівлі людьми*. Політика та заходи, пов'язані із «запобіганням», як правило, спрямовані на викорінення *причин* торгівлі людьми. Загально визнається, що ці причини є факторами, які а) підвищують вразливість жертв і потенційних жертв; б) створюють або підтримують попит на товари та послуги, які виробляють жертви торгівлі людьми, та с) створюють або підтримують клімат, за якого торгівці та їхніх поплічники можуть діяти безкарно.

Міжнародне право підтверджує, що держави несуть виразну відповідальність за запобігання такій міжнародно-протиправній дії, як торгівля людьми. Нормою, пов'язаною із цим зобов'язанням, знову є сумлінність: держава зобов'язана здійснити «всі розумні та необхідні заходи», аби запобігти згаданій події. Рішення про те, що вважати «розумним та необхідним», потребує врахування фактів справи та супутніх обставин, в тому числі можливостей, які є в держави. Найважливіші договори про боротьбу з торгівлею людьми підтверджують зобов'язання щодо запобігання торгівлі людьми, так само, як і джерела «м'якого права» на зразок резолюцій і програмних документів органів Організації Об'єднаних Націй та регіональних міждержавних організацій, а також роботи договірних органів із прав людини та спеціальних процедур.

Правозахисний підхід до торгівлі людьми може поставити під питання або накласти обмеження на використання низки загальноприйнятих методів її запобігання. Найважливіше обмеження полягає в тому, що заходи боротьби з торгівлею людьми не мають порушувати установлення права (див. далі розділ Н). Практичні наслідки цієї норми для запобігання торгівлі людьми розглядаються далі.

---

⁴ Див. Далі публікацію Асоціації держав Південно-Східної Азії *Керівництво АСЕАН з міжнародного співробітництва в області боротьби з торгівлею* (2010 рік).

Запобігання завдяки зменшенню вразливості перед небезпекою торгівлі людьми

Хоча наш аналіз торгівлі людьми є аж ніяк не повний, зрозуміло, що деякі фактори можуть посилити вразливість окремої людини, соціальної групи чи громади перед небезпекою торгівлі людьми та пов'язаною з нею експлуатації. До цих факторів належать злидні та нерівність, а також порушення прав людини, такі як дискримінація та гендерне насильство — всі вони сприяють виникненню економічної нерівності та соціальних умов, які обмежують індивідуальний вибір й полегшують діяльність торгівців людьми та експлуататорів. Вони здебільшого по-різному та неспівмірно впливають на групи, які вже й так позбавлені можливостей та становища в суспільстві — жінок, дітей, мігрантів (особливо незаконних мігрантів), біженців та внутрішньо переміщених осіб.

Вразливість перед небезпекою торгівлі людьми може бути короткою або тривалою, особливою або загальною, процедурною, політичною, економічною або структурною. Розуміння природи конкретних форм вразливості може допомогти зробити заходи протидії цілеспрямованішими, доцільнішими та ефективнішими. Прикладом короткої особливої вразливості, яка неодноразово визнавалася низкою довірливих органів із прав людини, є вразливість, зумовлена відсутністю інформації про безпечні варіанти міграції та про небезпеки, пов'язані з торгівлею людьми. Цю вразливість можна було б усунути завдяки здійсненню ініціатив з просвіти потенційних мігрантів, а серед них і тих, які можуть стать жертвами торгівлі людьми, стосовно прийняття відповідних заходів безпеки, та з консультування їх про те, як уникнути потрапляння під контроль торгівців людьми. Злидні та відсутність можливостей для безпечної, законної та не пов'язаної з експлуатацією міграції підвищують вразливість у набагато складніший спосіб і потребують застосування триваліших і комплексніших підходів.

Правозахисний підхід до боротьби з торгівлею людьми визнає, що розширення прав і можливостей окремих осіб завдяки гарантуванню їхніх прав людини зменшить імовірність того, що вони стануть жертвами торгівлі людьми та експлуатації. Такий підхід потребує розгляду причин, через які певні люди стають жертвами торгівлі людьми, а інші ні; чому певні люди готові до прийняття небезпечного рішення мігрувати, а інші ні; чому певні люди легше наражаються на експлуатацію, ніж інші, й потрапляють у таке становище по-різному. Розуміння вразливості перед небезпекою торгівлі людьми дасть змогу приймати реалістичні, ефективні превентивні заходи, що не суперечать правами людини. Таке розуміння має сприяти також наданню ефективнішої допомоги жертвам, напри-

клад, створенню заходів підтримки та програм реінтеграції з більшим знанням проблеми.

Закон покладає на держави обов'язок запобігати торгівлі людьми та пов'язаним із нею порушенням прав людини завдяки усуненню вразливості. Проте ще й досі немає достатнього розуміння того, що це означає на практиці. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, наприклад, вимагає від держав-учасниць здійснювати або вдосконалювати «заходи, спрямовані на пом'якшення впливу факторів, що зумовлюють вразливість людей, особливо жінок та дітей, з погляду торгівлі людьми, а такими факторами є злидні, низький рівень розвитку та відсутність рівних можливостей» (стаття 9.4). Документ, до якого він додається — Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, — також зобов'язує держави усувати несприятливі соціально-економічні умови, що, як вважається, сприяють прагненню мігрувати й, отже, підвищують вразливість жертв торгівлі людьми (стаття 31.7). Обидва договори наголошують на необхідності просвіти та здійснення інформаційно-пропагандистської роботи, покликаних домогтися глибшого розуміння людьми, що являє собою торгівля людьми, мобілізації суспільної підтримки на боротьбу з торгівлею людьми та консультування й попередження визначених груп населення та окремих осіб, які найімовірніше можуть стати її жертвами. Європейська конвенція про боротьбу з торгівлею людьми включає аналогічні засади (статті 5–6).

Важливість усунення вразливості перед небезпекою торгівлі людьми була акцентована Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, Економічною та Соціальною Радою та Радою Безпеки, органами Організації Об'єднаних Націй з прав людини, а також низкою регіональних та міжнародних політичних документів. Рекомендовані принципи та керівні засади передбачають прийняття конкретних заходів зі зниження вразливості, таких як надання потенційним мігрантам точної інформації; проведення реалістичних інформаційних кампаній інформування громад про торгівлю людьми та розширення можливостей для законної, прибуткової та не пов'язаної з трудовою експлуатацією міграції.

Наступні пункти присвячено низці питань, які можуть виникати під час усунення конкретних форм вразливості, пов'язаної з торгівлею людьми.

Вразливість, зумовлена злиднями та нерівністю

Обмеження, що їх злидні накладають на вибір життєвого шляху, можуть змусити людей піти на ризик і прийняти такі визначальні для їхнього життя та їхнього майбутнього рішення, які вони ніколи б не зробили, якби були задоволені їхні найголовніші потреби. Нерівність є додатковим фак-

тором вразливості. Нерівність може бути зумовлена рівнем добробуту, доходів та спектром можливостей. Нерівність, яка підсилює торгівлю людьми, наявна й усередині країн, й між ними. Стисло кажучи, торгівля людьми неодмінно пов'язана з пересуванням людей із регіонів та країн, де рівень добробуту, доходів та спектр можливостей є відносно нижчим, у регіони та країни, де рівень добробуту, доходів та спектр можливостей є відносно вищим.

Злидні та вразливість перед небезпекою торгівлі людьми

Широко визнається, що поліпшення економічних та соціальних умов в країнах походження та заходи щодо боротьби зі скрайніми злиднями будуть найефективнішим способом запобігання торгівлі людьми. Серед соціально-економічних ініціатив поліпшення професійної підготовки та розширення можливостей працевлаштування осіб, потенційно здатних стати головною мішенню торгівців людьми, безумовно, допоможе в запобіганні торгівлі людьми.

Джерело:

Пояснювальна доповідь Ради Європи

Подолання проблем злиднів і нерівності має бути першочерговим завданням усіх країн та міждержавних організацій, які їх представляють та обстоюють їхні інтереси. Хоча це — масштабна мета, що потребує тривалих зусиль і виходить далеко за рамки питання про торгівлю людьми, можливо здійснити низку кроків у цьому напрямку для приділення уваги тим аспектам злиднів і нерівності, які мають найбезпосередніший стосунок до торгівлі людьми. Вони включають: розширення можливостей для отримання освіти, особливо для жінок і дітей; поліпшення доступу до кредитів, фінансів та виробничих ресурсів, особливо для жінок, і правові та соціальні заходи із забезпечення права на працю, а також на мінімальну оплату праці, що дає змогу досягти адекватного рівня життя.

Вразливість, пов'язана з дискримінацією та насильством щодо жінок

Основні правозахисні документи — міжнародні та регіональні — захищають дискримінацію за низкою ознак, таких як расова, статева приналежність, мова, віровизнання, майновий стан, станова приналежність, громадянство, етнічне або соціальне походження або інший статус. Дискримінація може бути пов'язана з торгівлею людьми у різний спосіб. Невипадково особи, які з найбільшою імовірністю можуть стати жертвами торгівлі людьми (незаконні мігранти, апатриди, особи без громадянства та особи, які шукають притулку, представники меншин), якнайбільше наражаються на дискримінацію та нетерпимість за ознакою раси, етнічної

приналежності, віровизнання або інших розрізнявальних характеристик. Деякі групи, такі як жінки-мігранти та дівчата, є вразливими перед небезпекою дискримінації міжсекторного характеру та за численними ознаками. Окрім підвищення ризику торгівлі людьми, дискримінаційний підхід, упередження та практика сприяють виникненню та підсиленню попиту на торгівлю людьми.

Расова та гендерна дискримінація стосовно визнання та дотримання економічних і соціальних прав також відіграє визначальну роль у тому, що певні особи більшою мірою наражаються на ризик стати жертвами торгівлі людьми, ніж інші. І расова, й гендерна дискримінація призводить до звуження та обмеження вибору життєвого шляху. Саме відсутність справжнього вибору, своєю чергою, чинить жінок і дівчат вразливішими за чоловіків, а представників деяких національностей та етнічних груп — більшою мірою приступними для ризику опинитися жертвами торгівлі людьми у певних ситуаціях — тоді, коли вони належать до меншин або коли вони живуть в умовах злиднів або нестабільності у постконфліктний або перехідний політичний період.

Важливо зазначити, що, хоча торгівля людьми сама по собі є формою насильства щодо жінок, насильство, спрямоване насамперед проти жінок, також може бути фактором, що підвищує їхню вразливість перед небезпекою торгівлі людьми. Наприклад, жінки можуть іти на ризики, пов'язані з міграцією, для того, щоб уникнути вкоріненої гендерної дискримінації, в тому числі насильства в родині та незахищеності перед небезпекою такого насильства. Жінки можуть також бути вразливішими від чоловіків перед небезпекою примусу та застосування сили під час набору на роботу, що підвищує імовірність перетворення їх на предмет торгівлі людьми насамперед. Держави, особливо держави походження, можуть розв'язувати проблему вразливості перед небезпекою торгівлі людьми, пов'язану з дискримінацією та насильством щодо жінок, завдяки здійсненню низки практичних заходів, таких, як надання жінкам, що зазнають насильству, безпечного притулку, а також медичної, психологічної та правової допомоги. Довготермінові заходи, спрямовані на усунення соціальних, культурних та структурних причин насильства, також є важливими. Ними можуть бути: реформування законодавства, яке або має дискримінаційний характер щодо жінок, або ігнорує питання боротьби з насильством щодо жінок; забезпечення оперативного розслідування та судового розгляду скарг на насильство щодо жінок; забезпечення доступу до ефективних засобів правового захисту від гендерного насильства та реалізація ініціатив, спрямованих на просвіту громадськості та відповідних посадових осіб щодо питань насильства щодо жінок.

Особлива вразливість дітей, у тому числі тих, які не мають супроводу та разлучених дітей

Міжнародне право визнає, що діти, оскільки вони залежать від інших у питаннях забезпечення своєї безпеки та добробуту, є вразливими перед небезпекою торгівлі людьми та пов'язаної з нею експлуатації. Тому дітям надаються особливі права на догляд і захист. Відповідні заходи щодо зменшення вразливості дітей мають спиратися на глибоке розуміння такої вразливості — зокрема того, чому певні діти стають жертвами торгівлі людьми, а інші ні.

Усі заходи, здійснювані задля зменшення вразливості дітей перед небезпекою торгівлі людьми, мають бути спрямовані на поліпшення їхнього становища, а не просто на припинення такої поведінки, як міграція у пошуках роботи, що, навіть коли вона є небажаною, особливо для маленьких дітей, не обов'язково пов'язана з експлуатацією або призводить до торгівлі людьми. Важливо також визнати, що діти не є однорідною групою: дітям старшого віку властиві інші потреби, очікування та вразливість, ніж дітям молодшого віку; дівчата та хлопці можуть бути однаково роз'єднаними.

Заходи зі зменшення вразливості дітей перед небезпекою торгівлі людьми

Забезпечити, щоб відповідна правова документація (наприклад, свідоцтва про народження, громадянство та будь-які інші) була наявна та готова до пред'явлення;

- зробити суворішими паспортно-візові вимоги, що діють стосовно дітей, особливо неповнолітніх, які не мають супроводу, та неповнолітніх, яких супроводять не найближчі родичі;
- поліпшити доступ дітей до отримання освіти та підвищити відвідуваність шкіл, зокрема дівчатами;
- захищати дітей від насильства, в тому числі від побутового та сексуального насильства;
- боротися з дискримінацією щодо дівчат;
- підвищувати обізнаність населення про протиправний характер і наслідки торгівлі дітьми та їхньої експлуатації.

Джерело:

Рекомендовані принципи та керівні засади щодо прав людини та торгівлі людьми: коментар

Вразливість у конфліктних та постконфліктних ситуаціях

Торгівля людьми притаманна періодам збройних конфліктів, а також постконфліктним періодам. Під час конфлікту людей можуть викрадати

або вони можуть в інший спосіб ставати жертвами торгівлі людьми з боку військових або збройних груп з метою їхнього використання як робочої сили, як бійців та для задоволення сексуальних потреб. Навіть після припинення воєнних дій цивільне населення може зазнавати дуже сильного економічного або іншого тиску, що змушує його до переміщення, й у такий спосіб роблячи його вразливим перед небезпекою погроз, примусу та обману. Воєнна та післявоєнна економіка часто будується на злочинній діяльності, що може швидко розширитися й включатиме також торгівлю людьми. Слабкі або бездіяльні системи кримінального судочинства дають торгівцям людьми та їхнім поплічникам змогу діяти безкарно. Зони воєнних дій, де панують насильство та беззаконня, часто стають для жертв торгівлі людьми вихідними пунктами, пунктами транзиту або призначення. Присутність міжнародних військових або миротворчих сил може стати додатковим стимулом для розквіту торгівлі людьми та пов'язаної з нею експлуатації, при цьому на особливий ризик наражаються жінки та дівчата. Міжнародне право та міжнародна політика вимагають прийняття заходів щодо зменшення вразливості осіб, захоплених конфліктом. Оскільки ця ситуація, причина її виникнення або її наслідки мають гендерний аспект, важливо домогтися, аби здійснювані заходи також охоплювали відповідну гендерну проблематику.

Запобігання через боротьбу з попитом

Торгівля людьми підсичує світовий ринок, що потребує дешевої, не захищеної законом, експлуатованої робочої сили, товарів і послуг, які може виробляти й пропонувати така робоча сила. Саме розуміння цього змушує звернутися до держав та інших зацікавлених сторін із закликом взяти до уваги попит як частину проблеми торгівлі людьми й визнати, що скорочення попиту є важливою частиною будь-якого всеосяжного підходу до запобігання торгівлі людьми.

Складно й іноді дискусійно зосереджувати увагу на попиті, а брак загального розуміння того, що насправді являє собою «попит», ще більше ускладнює проблему.

Наприклад, стосовно з торгівлею людьми попит може бути пов'язаний із зовсім різними речами: наприклад, із *попитом роботодавця* на дешеву й придатну для експлуатації робочу силу; зі *споживчим попитом* на товари або послуги, що їх виробляють або надають особи, які стали жертвами торгівлі людьми, та навіть із *попитом, породженим експлуаторами* та іншими особами, залученими у процес торгівлі людьми, такими як вербувальники, брокери та перевізники, які розглядають торгівлю людьми та її жертв як джерело прибутку.

Можна провести також розрізнення між самим попитом і причинами та факторами, які можуть формувати його. Звичайно, попит не можна розглядати окремо від пропозиції — не в останню чергу тому, що пропозиція цілком може формувати власний попит. Наприклад, наявність дешевої та придатної для експлуатації робочої сили всередині країни може сама по собі сприяти формуванню попиту на придатну для експлуатації робочу силу всередині країни на рівні, якого інакше могло б і не бути. Так само наводяться аргументи, що попит на проституцію підсичує ринок, який потребує осіб, що їх продають із метою використання для проституції.

Право міжнародних договорів зобов'язує держави здійснити принаймні деякі заходи щодо протидії попиту, що породжує експлуатацію, підсичену торгівлею людьми. Проте засади, що стосуються попиту, мають вельми загальний характер, і важко виокремити конкретні дії. Наприклад, Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми зобов'язує держави-учасниці приймати або вдосконалювати «законодавчі або інші заходи, наприклад, у царині освіти, культури або в соціальній сфері, в тому числі завдяки двосторонній і багатосторонній співпраці, спрямованій на протидію попиту, що породжує експлуатацію людей, особливо жінок і дітей, у всіх її формах, оскільки це призводить до торгівлі людьми» (стаття 9.5). Європейська конвенція про боротьбу з торгівлею людьми містить аналогічні засади, а також перелік мінімальних заходів, які слід здійснити державам-учасницям (стаття 6).

Декілька договірних органів Організації Об'єднаних Націй із прав людини та спеціальних процедур порушили це питання, зокрема в частині, що стосується необхідності просвіти населення стосовно незаконного характеру торгівлі людьми та пов'язаної з нею експлуатації. Міжнародні та регіональні політичні документи ще більшою мірою підтверджують дедалі глибше розуміння, що державам необхідно розглядати попит як одну з корінних причин торгівлі людьми та ключовий фактор будь-якої стратегії ефективного запобігання їй. Проте слід повторити ще раз, що немає конкретних рецептів, як можна або слід нині протидіяти попитові практично.

Корисно було б розглянути питання про те, в який спосіб права людини можуть сприяти конкретизації найсуттєвішого змісту зобов'язання із протидії попитові (див. раніше також розділ II, підрозділ 3).

Наступна текстова врізка містить вказівки на різні міркування, які мають бути покладені в основу правозахисного підходу до протидії попитові.

Міркування, що стосуються правозахисного підходу до протидії попитові

Мета та сфера застосування

- обов'язок протидіяти попитові покладається переважно на країну, де відбувається експлуатація, оскільки вона наявна всередині тих країн, де здебільшого формується попит споживачів і роботодавців;
- вказаний взаємозв'язок між попитом і пропозицією передбачає покладення певних зобов'язань на країни походження;
- скорочення попиту, на якому наполягає міжнародне право, не обмежується попитом на пов'язані з експлуатацією сексуальні послуги, а охоплює попит на всі різновиди експлуатації, перелічені в міжнародному визначенні торгівлі людьми;
- міжнародне право не забороняє державам регламентувати проституцію на свій розсуд, що зумовлено, звісно, їхнім обов'язком захищати та заохочувати права людини всіх осіб у межах їхньої юрисдикції.

Попит та дискримінація

- стосовно торгівлі людьми попит незрідка формується дискримінаційним ставленням (в тому числі ставленням до культури) та переконаннями. Жінок можуть переважно використовувати у певних формах експлуатації, оскільки вважається, що вони слабкіші й менш імовірно, що вони почнуть самостверджуватися або претендувати на належні їм права їм. Деякі етнічні або расові групи можуть цілеспрямовано обиратися для експлуатації, пов'язаної з торгівлею людьми, виходячи з расистських або дискримінаційних припущень, що пояснюються їхньою приналежністю до тої або тої культури, наприклад, стосовно їхньої готовності вступати у статевий зв'язок, їхньої готовності прислужитися або працелюбства;
- попит на повій, яких постачають через канали торгівців людьми, може віддзеркалювати дискримінаційне ставлення та переконання, що ґрунтуються на їхній расовій і гендерній приналежності;
- правозахисні стратегії протиодії попиту мають бути спрямовані на боротьбу з дискримінаційним ставленням та переконаннями, зокрема з тими, що спрямовані проти жінок та мігрантів.

Роль держави

- держави здатні формувати попит на товари та послуги, що виробляються завдяки торгівлі людьми, через запровадження законів і політики в низці царин, і це стосується також іміграції, забезпечення зайнятості, добробуту та економічного розвитку. Наприклад, нездатність надати законодавчий захист окремим особам, таким, як хатні працівники, «естрадні виконавці» або трудящі-мігранти, створює клімат, який сприяє попитові;

- закони та політика, що інституціонують дискримінацію, також можуть формувати попит, так само, як відмова з боку держави ефективно боротися з дискримінаційним ставленням, практикою та переконаннями суспільства;
- не протидіючи торгівлі людьми, що є малоризикованим, високо прибутковим злочиним, держава, яка відмовляється ефективно розслідувати діяльність, переслідувати й карати винних у торгівлі людьми та пов'язаної з нею експлуатації, може сприяти збільшенню попиту, що його формують торговці людьми та їхні експлуататори;
- нездатність держави захищати права окремих осіб, включаючи жінок, дітей та мігрантів, може додатково сприяти подальшому збільшенню попиту, підвищуючи їхню вразливість, зокрема перед небезпекою експлуатації.

Важливість охорони праці

- погано розроблені або недостатньо суворо застосовані трудові норми в країнах призначення підтримують попит на торгівлю робочою силою. Попит на працю або послуги осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, є відсутнім або значно нижчим там, де працівники організовані й де трудові норми, що регулюють витрати з оплати праці, тривалість робочого часу та умови праці, а також гігієна праці та охорона здоров'я контролюються та додержуються;
- отже, правозахисні стратегії протидії попиту на дешеву, контрольовану робочу силу мають бути спрямовані на забезпечення адекватної охорони праці, в тому числі через належний контроль за нормативно-правовою базою, для всіх осіб, включаючи мігрантів і тих, хто працює в неформальному секторі економіки.

Недопущення порушення встановлених прав

- правозахисні стратегії протидії попитові, пов'язаному з торгівлею людьми, не мають ставити під питання установлення права, зокрема права осіб, які стали жертвою торгівлі людьми, або мігрантів, внутрішньо переміщених осіб, біженців або осіб, які шукають притулку.

Джерело:

Рекомендовані принципи та керівні засади з питань про права людини та торгівлю людьми: коментар

Запобігання завдяки боротьбі з корупцією та співучастю

Вельми часто під час торгівлі людьми в ній у певний спосіб безпосередньо або опосередковано бувають замішані державні посадові особи. Про безпосередню участь говорять тоді, коли державні посадові особи фактично є частиною процесу торгівлі людьми, наприклад, виступають у ролі вербувальників, посередників або експлуататорів. Є також чимало типів опосередкованішої офіційної участі (див. текст у наступній вірзі-

ці). Безпосередня або опосередкована співучасть державних працівників у торгівлі людьми захитує довіру до принципу верховенства права та справедливості кримінального судочинства. Вона підсилює попит на використання незаконних ринків, таких як торгівля людьми, допомагає організованим злочинним групам уникати правосуддя, підвищує вразливість жертв і чинить практично неможливим сумлінне виконання зобов'язання держави щодо розслідування та судового розгляду справ про торгівлю людьми у повному обсязі.

Військові, миротворці, гуманітарні та інші міжнародні працівники можуть також виявитися залученими в торгівлю людьми та пов'язану з нею експлуатацію. Це питання є складним, і його динаміка досі вповні не вивчена. Звичайно, великий, здебільшого чоловічий міжнародний контингент є схильним підсичувати попит на товари та послуги, що виробляються внаслідок торгівлі людьми та експлуатації, зокрема на проституцію. Міжнародний контингент зазвичай розгортається в умовах конфлікту або одразу після конфлікту, коли населення є вразливим, а найголовніші інститути, в тому числі правоохоронні органи, є слабкими або взагалі відсутні. Окрім того, правова база, що регламентує взаємодію, може бути нечіткою, а межі відповідальності та контролю — розмитими. Дедалі більша приватизація конфлікту, характерна розширеним залученням у нього приватних компаній у ролі підрядників і субпідрядників, загострює проблеми відповідальності та контролю. Ці різномірні фактори можуть сполучатися, створюючи клімат безкарності: правовий і процесуальний вакуум, в умовах якого випадки участі працівників міжнародних організацій у злочинній експлуатації людей і торгівлі ними не розслідуються, їх не затримують або не притягають до кримінальної відповідальності.

Приклади корупції та співучасті, пов'язані з торгівлею людьми

- прикордонники, які беруть хабарі або винагороду за те, що дозволяють переправляти осіб, які можуть бути жертвами торгівлі людьми;
- працівники правоохоронних органів або міжнародних миротворчих, військових або гуманітарних місій, які отримують хабарі в обмін на захист від розслідування або притягнення до кримінальної відповідальності;
- працівники трудових інспекцій або органів охорони здоров'я та охорони праці, які беруть хабарі за сертифікацію небезпечних або незаконних робочих місць;
- працівники правоохоронних органів або інші державні посадові особи (включаючи міжнародний миротворчий або міжнародний військовий персонал), який підтримує форми бізнесу, де використовуються послуги осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, наприклад, будинки розпусти; та

- працівники органів кримінального судочинства, в тому числі прокурори та судді, які беруть хабарі за розгляд справ щодо торгівлі людьми у певний спосіб.

Джерело:

Рекомендовані принципи та керівні засади щодо питань про права людини та торгівлю людьми: коментар

Держави зобов'язані виявляти випадки корупції та співучасті, пов'язані з торгівлею людьми, та адекватно реагувати на них — це їхній обов'язок, що його слід розглядати як частину ширшого завдання із запобігання торгівлі людьми. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, наприклад, визнає щільний взаємозв'язок між таким різновидом організованої злочинної діяльності, як торгівля людьми, та корупцією. Вона вимагає від держав-учасниць прийняття рішучих заходів з криміналізації всіх форм корупційної практики (стаття 8). Держави-учасниці зобов'язані також здійснювати заходи для заохочення сумлінності, а також запобігання та припинення корупції серед державних посадових осіб. Вони мають також здійснювати заходи для того, щоб їхні органи влади ефективно попереджали, виявляли та припиняли корупцію серед державних посадових осіб, у тому числі надаючи таким органам достатню свободу дій, аби вони були захищені від неправомірного тиску на них (стаття 9). Засади цієї Конвенції підтверджують набагато конкретніші зобов'язання, закріплені Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти корупції.

Інші спеціалізовані договори про боротьбу з торгівлею людьми, включаючи Європейську конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми (стаття 24), кваліфікують співучасть державного сектору в торгівлі людьми як обставину, що збільшує провину і тягне за собою порівняно суворіші покарання. Численні міжнародні та регіональні політичні документи підтверджують зв'язок між торгівлею людьми та корупцією й необхідність ефективної реакції держав на неї.

Наприклад, Генеральна Асамблея прагне захистити осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, від подальшої шкоди, закликаючи уряди карати посадових осіб, визнаних винними в сексуальних зазіханнях на жертв торгівлі людьми, поміщених ними під варту.

У чому виявляється на практиці обов'язок протидіяти корупції та співучасті, пов'язаним із торгівлею людьми? Відповідною правовою нормою є *сумлінне виконання зобов'язання*: держава має бути здатною довести, що вона здійснила і здійснює всі розумні кроки для *запобігання, виявлення та реагування* на такі випадки. Комітет Організації Об'єднаних Націй з прав людини виклав кроки у боротьбі з порушеннями прав людини, до яких при-

четні державні посадові особи та які мають безпосередній зв'язок із торгівлею людьми:

[Для] боротьби з безкарністю слід здійснити суворі заходи, покликані забезпечити, щоб усі сигнали про порушення прав людини негайно та безсторонньо перевірялися, щоб до винних застосовувалися заходи впливу, щоб на тих, хто засуджений, накладалися належні покарання та щоб жертви отримували адекватну компенсацію. Слід назавжди звільняти посадових осіб, засуджених за серйозні злочини, та усувати від виконання службових обов'язків тих, хто перебуває під слідством через звинувачення в подібних злочинах.

Додаткові заходи, які державам може бути потрібно прийняти для виконання норми, що передбачає сумлінне виконання зобов'язань, включають:

- забезпечення того, щоб правова база передбачала виявлення, розслідування та усунення злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, в тому числі скоєних державними посадовими особами або за їхньої співучасті;
- забезпечення кваліфікації участі державних посадових осіб у торгівлі людьми або пов'язаних із нею злочинах як обставини, що збільшує провину й тягне собою порівняно суворіші покарання;
- забезпечення запровадження процедур ефективного розслідування сигналів про торгівлю людьми, в якій брали участь або були замішані державні посадові особи. Ці процедури покликані забезпечити відповідальність, зберегти довіру населення та усунути законну занепокоєність. Відповідно розслідування слід починати одразу ж і здійснювати доцільно. Воно має бути не суто формальним, а вести до встановлення особи та покарання винних. Розслідування має бути незалежним і публічним. Мають бути здійснені дієві заходи для встановлення правдивості тверджень жертви або отримання доказів, що підкріплюють їх.

Якщо в торгівлю людьми та пов'язану з нею експлуатацію залучено військових, миротворців, працівників гуманітарних та інших міжнародних місій, то розв'язання правових питань ускладнюється. Рекомендовані принципи та керівні засади містять вельми корисні вказівки із цього приводу, приділяючи особливу увагу усуненню цього пробілу в царині відповідальності, визначаючи обов'язки та відповідальність держав і міжурядових організацій та передбачаючи прийняття заходів, що не дозволяють перетворення міжнародних військових, миротворчих та гуманітарних операцій на безпечні сховки для торгівців людьми та їхніх спільників (керівна засада 10). Чимало практичних кроків, пропонованих Рекомендованими принципами та керівними засадами (наприклад, професійна підготовка, прийняття правил і кодексів поведінки, створення слідчих та прокурорських органів, скасування при-

вілеїв та імунітетів, а також запровадження кримінальної дисциплінарної та фінансової відповідальності), що підтверджуються й навіть розширюються нещодавніми доповідями, рекомендаціями, зобов'язаннями та ініціативами найбільших міжурядових організацій, таких як Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Організація Північно-атлантичного договору та коаліції Організації Об'єднаних Націй із приватними організаціями, що беруть участь у гуманітарній діяльності.

Н. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМ РЕАГУВАННЯ, ЩО НЕ ПОРУШУЮТЬ УСТАНОВЛЕННЯ ПРАВА

Заходи, що здійснюються для боротьби з торгівлею людьми, можуть несприятливо впливати на права та свободу жертв торгівлі людьми та інших осіб — це ризик, неодноразово визнаний правозахисною системою Організації Об'єднаних Націй.

Приклади заходів боротьби з торгівлею людьми, які можуть негативно вплинути на встановлені права

- поміщення жертв торгівлі людьми в іміграційні центри або притулки;
- переслідування жертв торгівлі людьми за правопорушення, пов'язані з їхнім статусом, у тому числі за незаконний в'їзд, незаконне перебування та нелегальну працю;
- відмова в наданні виїздних або в'їздних віз або дозволів, що поширюються на всіх або лише на групу осіб, які вважаються особливо вразливими перед небезпекою торгівлі людьми;
- відмова всім особам, включаючи тих, які стали жертвами торгівлі людьми, права шукати притулку від переслідування;
- відмова в наданні основних прав мігрантам, у тому числі трудящим-мігрантам і тим, хто незаконно перебуває на території держави;
- здійснення рейдів, рятувальних операцій та «облав», під час яких не передбачається врахування та захисту прав відповідних осіб у повному обсязі;
- примусова репатріація жертв, яким загрожає небезпека репресій або повторного продажу;
- відмова у праві на використання засобів правового захисту;
- порушення прав осіб, яких підозрюють у торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинах або засуджених за участь у них, у тому числі здійснення несправедливих судових розглядів та винесення необґрунтованих вироків; та
- закони або процедури, що закріплюють будь-що із зазначеного.

Ризики для дотримання прав людини, які можуть виникнути під час спроб зменшити вразливість перед небезпекою торгівлі людьми

- нездатність здійснювати розрізнення між дітьми, яких незаконно ввозять у країну для експлуатації, та дітьми, які мігрують самостійно або з допомогою інших у пошуках не пов'язаної з експлуатацією роботи, яку вони хочуть зберегти;
- нездатність здійснювати розрізнення між тими, хто стає жертвою торгівлі людьми, та тими, хто мігрує в пошуках роботи;
- створення завад або перешкод дітям, жінкам або представникам конкретної етнічної або расової групи, які бажають залишити домівку або мігрувати в пошуках роботи;
- недостатнє визнання та захист чоловіків, які стали жертвами торгівлі людьми;
- нездатність приділяти адекватну увагу всім формам торгівлі людьми.

Джерело:

*Рекомендовані принципи та керівні засади
щодо прав людини та торгівлі людьми: коментар*

Держави та інші сторони відповідно до міжнародно-правових норм зобов'язані домагатися, щоб заходи з боротьби з торгівлею людьми та її запобігання не захитували права людини або якимось інакше негативно впливали на них. Цей принцип визнається Рекомендованими принципами та керівними засадами. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми підтверджує:

Ніщо в цьому Протоколі не зачіпає прав, зобов'язань і відповідальності держав та окремих осіб відповідно до міжнародного права, включаючи міжнародне гуманітарне право та міжнародне право в царині прав людини, і зокрема, коли це є придатним, Конвенцію 1951 року та Протокол 1967 року, що стосуються статусу біженців, та принцип невідворнення, закріплений в них (стаття 14.1).

Низка прав людини зазнає особливого ризику під час застосування заходів щодо боротьби з торгівлею людьми: заборона дискримінації; право на свободу пересування та право шукати й отримувати притулок від переслідування. Детальніше ці питання обговорюються далі.

Заходи боротьби з торгівлею людьми та заборона дискримінації, включаючи дискримінацію за ознакою статі

Зв'язок між дискримінацією та вразливістю перед небезпекою торгівлі людьми була досить детально розглянута в розділі G. Другий важливий аспект взаємозв'язку між дискримінацією та торгівлею людьми полягає

в тому, що заходи, які здійснюють держави та інші сторони для запобігання торгівлі людьми або боротьби з нею, можуть назавжди закріпити дискримінацію та навіть призвести до порушення правової заборони на дискримінацію. Цю небезпеку безпосередньо визнає Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми:

Заходи, передбачені цим Протоколом, тлумачаться та застосовуються в такий спосіб, аби це не було дискримінаційним стосовно осіб на тій підставі, що вони стали жертвами торгівлі людьми. Тлумачення та застосування цих заходів здійснюються відповідно до міжнародно визнаних принципів недискримінації (стаття 14.2).

Особливо гострою є проблема дискримінації за ознакою статі. Відповідно до міжнародного права в царині прав людини захід боротьби з торгівлею людьми порушуватиме заборону на дискримінацію за ознакою статі, якщо може бути доведено, що цей захід: а) зачіпає права відповідної особи та б) переважно стосується та зачіпає жінок і дівчат. Поміщення під варту жінок і дівчат, а також обмеження, що накладаються на еміграцію жінок і дівчат, є лише двома прикладами потенційно дискримінаційних заходів реагування на торгівлю людьми.

Заходи боротьби з торгівлею людьми та право на свободу пересування

Право на свободу пересування загалом належить до сукупності прав особи, які включають: право на свободу пересування й вибір місця перебування та проживання в межах держави; право на перетинання кордону для виїзду з країни та в'їзду в неї та заборону на довільну висилку неграждан. Чимало з основних міжнародних правозахисних договорів, включаючи міжнародний пакт про громадянські та політичні права (стаття 12), однозначно визнають і захищають право на свободу пересування, так само, як і Загальна декларація прав людини (стаття 13) та всі основні регіональні правозахисні договори.

Свобода пересування особливо потерпає тоді, коли держави намагаються здійснити заходи з боротьби з торгівлею людьми. Наприклад, держави можуть приймати законодавчі, адміністративні або інші заходи із запобігання еміграції населення в пошуках роботи. Вони можуть поміщати (або не перешкоджати недержавним організаціям поміщати) своїх громадян або іноземців, які стали жертвами торгівлі людьми, під варту для їхнього «захисту». Вони можуть перешкоджати жертві в поверненні додому, доки не будуть виконані певні вимоги, наприклад, такі як свідчення проти торгівців людьми.

Рекомендовані принципи та керівні засади стосовно захисту встановлених прав конкретно порушують питання про свободу пересування:

Державам слід розглянути питання про захист прав усіх осіб на свободу пересування та забезпечення того, щоб заходи боротьби з торгівлею людьми не спричиняли порушення цього права (керівна засада 1).

Розглядаючи питання про вплив конкретного заходу боротьби з торгівлею людьми на права людини, важливо визнати, що свобода пересування та пов'язані з нею права не є абсолютними. Подібна свобода може, наприклад, гарантуватися тільки тим, хто законно перебуває на території держави. У своєму зауваженні загального порядку №27 (1999 рік) про свободу пересування Комітет із прав людини, розглядаючи обмеження цього права, зазначив, що воно є «однією з невід'ємних умов для забезпечення вільного розвитку особистості». Будь-які обмеження цього права «мають передбачатися законодавством, мають бути необхідними ... і мають відповідати всім іншим правам, що визнаються в Пакті» та «мають відповідати принципу співвимірності».

Тому, приймаючи рішення про те, чи є законним обмеження свободи пересування, надзвичайно важливо з'ясувати: а) чи передбачено воно законом; б) чи не суперечить воно іншим правам (наприклад, заборона дискримінації за ознакою статі); та с) чи є воно абсолютно необхідним. Усі ці вимоги мають виконуватися. Наприклад, навіть у разі, якщо держава може довести, що встановлені нею обмеження на еміграцію продиктовані необхідністю збереження суспільного ладу або суспільної моралі завдяки запобіганню торгівлі людьми та що ці заходи є необхідними та пропорційними щодо оголошеної мети, та сама держава має бути здатною також довести, що запроваджене нею обмеження не має дискримінаційного характеру. Оскільки майже всі обмеження на еміграцію, пов'язану з торгівлею людьми, стосуються лише жінок і дівчат, то будь-якій державі було б важко аргументовано довести їхню законність і відповідність до нинішніх міжнародно-правових норм.

Заходи боротьби з торгівлею людьми та права біженців

Біженці та особи, які шукають притулку, також можуть ставати жертвами торгівлі людьми. Міжнародне право однозначно передбачає, що під час подання прохань про надання притулку їх слід розглядати по суті, а не обмежуватися з'ясуванням того, як заявник в'їхав до країни. У практичному плані це означає, що всім, у тому числі незаконно ввезеним мігрантам і жертвам торгівлі людьми, слід дати цілковиту можливість (також забезпечуючи належну інформацією) для звернення з проханням про надання притулку

або для будь-якого іншого обґрунтування подальшого перебування в країні призначення на цій підставі. Це правило має важливе практичне значення. У багатьох державах передбачено покарання за незаконний в'їзд до країни, використання фальшивих проїздних документів тощо. Було зазначено, що такі покарання дедалі частіше виявляються у відмові у праві на отримання статусу біженця.

Сама торгівля людьми потенційно здатна слугувати підставою для звернення з проханням про надання статусу біженця. У 2006 році УВКБ ООН видало *Рекомендації з міжнародного захисту: застосування статті 1А (2) Конвенції 1951 року про статус біженців та/або Протоколу 1967 року до неї щодо жертв торгівлі людьми та осіб, які наражені на ризик стати жертвами торгівлі людьми* (Керівні принципи УВКБ ООН щодо боротьби з торгівлею людьми). Вони визнають, що не всі жертви або потенційні жертви торгівлі людьми подпадають під визначення біженця та що перетворення на жертву торгівлі людьми не є само по себе вагомою підставою для того, щоби претендувати на статус біженця. Проте вони також твердять, що у деяких випадках жертви торгівлі людьми можуть претендувати на міжнародний захист як біженці, якщо дії, скоєні винними, підлягатимуть покаранню з однієї з причин, зазначених у визначенні Конвенції 1951 року, і якщо держава не надає ефективного захисту.

Принцип невидворення є ще одним важливим аспектом взаємозв'язку біженців із торгівлею людьми, що особливо важливо стосовно зобов'язання держав не порушувати встановлених прав. Він утримує державу від повернення будь-якої особи іншій державі, якщо є серйозні підстави вважати, що вказана особа зазнає переслідувань. Він передбачає також, що державам не дозволено повертати або видавати будь-яку особу іншій державі, якщо є серйозні підстави вважати, що вказана особа зазнає тортур або інших форм бруталного поводження. Визнання того, що жертва торгівлі людьми, найпевніше, зазнає серйозних репресій або стане предметом повторного продажу, може за певних обставин порушити питання про дотримання зобов'язання про невидворення.

Заходи захисту від порушення встановлених прав на отримання притулку

- забезпечити запровадження процедур і процесів прийняття та розгляду прохань про надання притулку й жертвам торгівлі людьми, й незаконно ввезеним до країни особам, які шукають притулку, а також беззастережного дотримання та підтримки принципу невидворення;
- забезпечити створення сприятливого клімату для прохачів притулку, які твердять, що вони є жертвами торгівлі людьми;

- усвідомити, що прохачі притулку, які є жертвами торгівлі людьми, можуть побоюватися розповідати про повні масштаби переслідувань, що їм загрожують, та що ці побоювання можуть мати гендерний аспект, який необхідно враховувати;
- погодитися з тим, що деякі форми торгівлі людьми можуть спричинити неспівмірно серйозніші наслідки для жінок і дітей і фактично можуть слугувати причиною для того, щоб вважати цих осіб жертвами гендерного переслідування; та
- уникати проведення будь-якої безпосередньої чи опосередкованої паралелі між суттю прохання про надання притулку та готовністю жертви давати свідчення проти своїх експлуаторів.

*Джерела:
Рекомендовані принципи та керівні засади
та Керівні принципи УВКБ ООН
щодо боротьби з торгівлею людьми*

ІV. ЗДІЙСНЕННЯ, МОНІТОРИНГ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Вплив нових міжнародних, регіональних і національних законів про боротьбу з торгівлею людьми залежить від ефективності їхнього здійснення. У цьому розділі дається короткий огляд скупності механізмів і процедур, створених для сприяння ліквідації «розриву під час здійснення» між законами та практикою, й у такий спосіб домогтися підвищення відповідальності держав та інших зацікавлених сторін, відповідальних за боротьбу з торгівлею людьми.

А. МЕХАНІЗМИ, ЩО ДОДАЮТЬСЯ ДО ДОГОВОРІВ ПРО БОРТЬБУ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми не передбачає створення конкретного механізму контролю за його здійсненням. Проте документ, до якого він додається — Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, — передбачає проведення Конференції Сторін Конвенції, якій дано повноваження робити запити й отримувати інформацію щодо здійснення цього Протоколу державами-сторонами та надавати рекомендації щодо вдосконалення Протоколу та його здійснення. У 2008 році Конференція Сторін організувала робочу групу, якій було доручено надавати їй допомогу та консультувати з питань, що стосуються виконання її обов'язків відповідно до Протоколу. Ця робоча група покликана:

- сприяти здійсненню Протоколу через обмін досвідом і методами між експертами та практиками;
- давати державам-учасникам рекомендації про те, як краще здійснювати Протокол;
- допомогати Конференції Сторін формулювати вказівки своєму секретаріатові (Управлінню з наркотиків і злочинності Організації Об'єднаних Націй) стосовно його роботи, пов'язаної зі здійсненням Протоколу; та
- консультувати Конференцію Сторін з питань співпраці з іншими органами, пов'язаної зі здійсненням Протоколу.

Європейська конвенція про боротьбу з торгівлею людьми має відносно складний механізм моніторингу, що включає Групу експертів із протидії торгівлі людьми, яка розв'язує технічні завдання, та Комітет Сторін, що здебільшого розв'язує політичні завдання, які безпосередньо пов'язані з Комітетом міністрів Ради Європи. Держави-учасниці зобов'язані регулярно звітувати перед Групою експертів про те, як вони здійснюють Конвенцію, а сама Група експертів уповноважена збирати інформацію, в тому числі через виїзд на місце. Доповіді, підготовлені Групою експертів, надсилаються держави-учасниці, а також Комітетові Сторін для прийняття будь-яких наступних заходів, які можуть бути потрібні після цього. Хоча Комітет не може робити виправлення або зміни в цих доповідях, він може попросити держави-учасниці здійснити певні заходи для виконання своїх рекомендацій.

V. МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ПРАВ ЛЮДИНИ

Міжнародна система прав людини відіграє центральну роль у сприянні ефективному здійсненню міжнародно-правової бази щодо боротьби з торгівлею людьми. Рада з прав людини Організації Об'єднаних Націй розглядає питання про торгівлю людьми та, поряд із Генеральною Асамблеєю, регулярно приймає резолюції з цього питання. Роботу інших ключових гравців стисло описано далі.

Договірні органи Організації Об'єднаних Націй у царині прав людини

Для кожного з основних міжнародних договорів у царині прав людини було створено комітет незалежних експертів для контролю за здійсненням державами-учасницями його пунктів. Відповідно до своїх зобов'язань у переважній більшості цих договорів, держави-учасниці мають надавати відповідним комітетам регулярні доповіді про ситуацію із захистом закріплених прав і кроках, здійснених ними для виконання своїх договірних зобов'язань. Комітети вивчають ці доповіді й починають їх обговорювати з державами, що їх надали. Окрім вказівок цій державі «заключні зауваження» договірному органу щодо роботи, здійсненої державою-учасницею, можуть містити корисну для інших країн інформацію про те, чого від них очікують у плані дотримання конкретного права або норми, закріплених договором. Більшість договірних органів надають також загальні зауваження стосовно тлумачення пунктів договору.

Деякі з договірних органів виконують додаткові функції, покликани забезпечити суворіше виконання договорів їхніми державами-учасницями (такі як скерування запитів). Деякі договірні органи можуть розглядати скарги або повідомлення окремих осіб, у яких твердиться, що їхні права

було порушено державами-учасницями, за умови, що держава погодилася на цю процедуру. Нарешті, Підкомітет із запобігання тортур, новий різновид договірному органу, може відвідувати в державах-учасницях всі місця позбавлення волі й надає державам-учасницям і незалежним національним органам допомогу та консультації щодо запобігання тортур та інших брутальних, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки або покарання.

Враховуючи широкий спектр прав, що потенційно порушуються під час торгівлі людьми, не дивно, що робота більшості договірних органів у царині прав людини так чи інак пов'язана з боротьбою з торгівлею людьми. В останні десять років вони почали значно уважніше ставитися до боротьби з торгівлею людьми, оскільки питання про торгівлю людьми почало частіше фігурувати в міжнародному порядку денному, а його зв'язок із конкретними правами людини окреслюється чіткіше. Наприклад, питання про боротьбу з торгівлею дітьми та жінками зараз регулярно обговорюється Комітетом із прав дитини та Комітетом із ліквідації дискримінації щодо жінок, а боротьба з торгівлею трудящими-мігрантами привертає головну увагу Комітету, який контролює здійснення міжнародної конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей. І Комітет із прав людини, і Комітет з економічних, соціальних і культурних права неодноразово порушували питання про боротьбу з торгівлею людьми стосовно захисту конкретних прав, закріплених міжнародним пактом про громадянські та політичні права та міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права. Комітет проти тортур і Комітет із ліквідації расової дискримінації періодично обговорювали питання про боротьбу з торгівлею людьми під час розгляду доповідей держав-учасниць.

Спеціальні процедури Організації Об'єднаних Націй у царині прав людини та цільові фонди

Механізмам розслідування Організації Об'єднаних Націй або «спеціальним процедурам» доручено відслідковувати, давати консультації та інформувати суспільність про становище в царині прав людини в конкретній країні (країнні мандати) або з конкретного питання (тематичні мандати). Усі тематичні та прив'язані до конкретних країн механізми вповноважено отримувати інформацію з відповідного до їхнього мандату кола питань із різноманітних джерел (в тому числі від міжурядових і неурядових організацій) і нададуть рекомендації із запобігання порушень. Деякі вповноважено реагувати на сигнали про порушення, наприклад, через встановлення контакту з урядами та заявниками або навіть брати участь у розслідуванні таких сигналів. Доповіді спеціальних процедур можуть слугувати важливим дже-

релом інформації та роз'яснення правозахисних норм і стандартів. Оскільки спеціальні процедури мають справу з реальними випадками, вони незрідка здатні запропонувати, які практичні заходи зобов'язані здійснити держави для захисту, дотримання та здійснення конкретного права людини.

Мандат Спеціального доповідача з питання про торгівлю людьми

- сприяти запобіганню торгівлі людьми в усіх її формах та здійсненню заходів із забезпечення та захисту прав людини жертв торгівлі людьми;
- сприяти ефективному застосуванню відповідних міжнародних норм і стандартів та робити внесок у їхнє подальше вдосконалення;
- включати гендерну та вікову проблематику в усю діяльність згідно зі своїм мандатом, зокрема через виявлення пов'язаних зі статтю та віком факторів вразливості в контексті проблеми торгівлі людьми;
- виявляти оптимальні різновиди практики й обмінюватися інформацією про них, а також про труднощі та перешкоди для того, щоб забезпечувати й захищати права людини жертв торгівлі людьми та виявляти пробіли в їхньому захисті у цьому сенсі;
- приділяти особливу увагу рекомендаціям про практичні рішення, що стосуються здійснення прав, які стосуються мандату, серед них і за допомогою визначення конкретних ділянок і засобів для міжнародної та регіональної співпраці та створення потенціалу з метою подолання проблеми торгівлі людьми;
- вивчати вплив заходів боротьби з торгівлею людьми на права людини жертв торгівлі людьми для того, щоби пропонувати належні «заходи у відповідь» через труднощі, що тут виникають, й уникати повторної віктимізації жертв торгівлі людьми;
- робити запити й отримувати інформацію про торгівлю людьми від урядів, договірних органів, спеціальних процедур, спеціалізованих закладів, міжурядових та неурядових організацій і, за необхідності, з інших відповідних джерел, а також обмінюватися такою інформацією, й відповідно до усталеної практики здійснювати ефективні заходи у зв'язку з правдивою інформацією про згодні порушення прав людини з метою захисту прав людини фактичних або потенційних жертв торгівлі людьми;
- працювати у щільній співпраці з іншими відповідними органами та установами й щорічно подавати доповідь Раді з прав людини та Генеральній Асамблеї.

Джерело:

Резолюція 17/1 Раді з прав людини Організації Об'єднаних Націй

Спеціальними процедурами, що найбезпосередніше займаються питаннями боротьби з торгівлею людьми, є процедури, з якими пов'язана діяльність Спеціального доповідача з питання торгівлі людьми, особливо

жінками та дітьми; Спеціального доповідача з питання насильства щодо жінок, його причин та наслідків; Спеціального доповідача з питання торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії; Спеціального доповідача з питання права людини мігрантів та Спеціального доповідача з питання сучасних форм рабства.

Цільовий фонд добровільних внесків Організації Об'єднаних Націй для сучасних форм рабства було засновано Генеральною Асамблеєю в 1991 році для надання гуманітарної, правової та фінансової допомоги особам, які стали жертвами сучасних форм рабства. Цей термін охоплює осіб, які стали предметом торгівлі, є жертвами таких форм експлуатації, як примусова праця, підневільна праця, сексуальне рабство, найгірші форми дитячої праці, комерційна сексуальна експлуатація дітей та примусовий шлюб. Пріоритет під час розподілу субсидій отримують проекти усунення першопричин рабства; проекти надання прямих медичних, психологічних, соціальних, юридичних, гуманітарних, освітніх або інших форм допомоги жертвам сучасних форм рабства та проекти, що поєднуються з економічно вигідною діяльністю.

Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй із прав людини (УВКПЛ)

Хоча займатися питаннями, що стосуються міграції, доручено кільком спеціалізованим установам Організації Об'єднаних Націй, лише нечисленні з них мають повноваження стосовно питань захисту або однозначно вважають пріоритетною правозахисну діяльність. УВКПЛ розглядає торгівлю людьми в глобальному контексті пересування та міграції населення, що набувають дедалі більшого розмаху внаслідок економічної глобалізації, фемінізації міграції, збройних конфліктів, краху або реорганізації держав або зміни політичних кордонів. Окрім того, його стратегія визнає, що мігранти з нерегульованим статусом швидше можуть стати жертвами несумлінних роботодавців або потрапити до рук торгівців людьми. Вона визнає також, що обмежувальна політика з питань іміграції та надання притулку, що здійснюється в інтересах вузьких кіл, підштовхує мігрантів до використання альтернативних форм міграції, серед них і каналів торгівців людьми, що може призводити до серйозних обмежень їхніх прав людини.

Зважаючи на ці проблеми, пріоритети та стратегії, УВКПЛ бере участь в аналізі впливу, який міграційне законодавство, політика та програми здійснюють на права мігрантів; допомагає урядам та іншим зацікавленим сторонам національного рівня зміцнювати потенціал щодо відслідковування, розслідування та надання відшкодування за порушення прав трудящих-мігрантів, а також здійснює фахову підготовку працівників міграційних служб,

співробітників правоохоронних органів, парламентарів, суддів та адвокатів, навчаючи їх виявляти жертв торгівлі людьми та відслідковування порушень прав мігрантів.

УВКПЛ входить до складу міжустановчої координаційної групи щодо боротьби з торгівлею людьми та відіграло важливу роль у її зміцненні та перетворення з органу, що займався обміном інформацією, на міжустановчий директивний орган. УВКПЛ входить також до складу Групи з проблем глобальної міграції, що об'єднує 16 установ Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних організацій. Виконуючи функції голови, у другій половині 2010 року Група з проблем глобальної міграції зробила безпрецедентну спільну заяву, висловивши глибоке занепокоєння з приводу захисту прав людини незаконних мігрантів, у тому числі з приводу ризику торгівлі людьми. Вона закликала держави зайнятися проблемою попиту на торгівлю людьми й експлуатацію та заявила про незмінне тверде переконання в необхідності здійснення заходів боротьби з торгівлею людьми.

С. ГЛОБАЛЬНИЙ ПЛАН ДІЙ У БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ ТА ЦІЛЬОВИЙ ФОНД ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ДЛЯ ЖЕРТВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

У 2010 році Генеральна Асамблея прийняла Глобальний план дій у боротьбі з торгівлею людьми, який вважає своїм центральним завданням запобігання торгівлі людьми, переслідування порушників закону та захист жертв, а також підтверджує багато які зі стандартів і норм, викладених раніше у розділі III. План акцентує також важливість подальшого вивчення, збору даних та аналізу проблеми; наполегливо закликає всі уряди здійснити скоординовані та послідовні заходи щодо боротьби з торгівлею людьми та пропонує об'єднати зусилля в боротьбі з торгівлею людьми в рамках ширших програм Організації Об'єднаних Націй, покликаних активізувати розвиток і сприяти зміцненню безпеки у світі.

Глобальний план не робить безпосереднього внеску у зміцнення механізмів контролю та підвищення відповідальності. Проте в його рамках створено Цільовий фонд добровільних внесків Організації Об'єднаних Націй для жертв торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, що передбачає надання гуманітарної, правової та фінансової допомоги жертвам торгівлі людьми через наявні канали допомоги, такі як канали урядових, міжурядових та неурядових організацій. Цільовий фонд керується радою кураторів, яка регулярно проводить засідання для розгляду та надання рекомендацій щодо пропозицій.

D. МІЖНАРОДНІ Й РЕГІОНАЛЬНІ СУДИ ТА ТРИБУНАЛИ

Міжнародні й регіональні суди та трибунали є ще одним потенційно важливим джерелом контролю та відповідальності. Деякі спеціальні міжнародні кримінальні трибунали (такі як міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії) час від часу розглядали питання, пов'язані з торгівлею людьми. Включення торгівлі людьми та пов'язаних з нею проблем, таких як рабство та сексуальне рабство, до Статуту Міжнародного кримінального суду (пункти с) та д) статті 7.1) збільшує ймовірність того, що цей важливий механізм індивідуальної кримінальної відповідальності буде в майбутньому займатися проблемою торгівлі людьми. Європейський суд із прав людини виніс рішення з низки справ, які стосувалися торгівлі людьми або були опосередковано пов'язані з нею. Справа *Ранцев проти Кіпру та Росії* була особливо значущою для конкретизації суті низки важливих правових зобов'язань, у тому числі зобов'язання щодо запобігання пов'язаної з торгівлею людьми експлуатації та зобов'язання сумлінного розслідування випадків торгівлі людьми.

Регіональними судами, включаючи Європейський суд із прав людини, Міжамериканський суд із прав людини та Суд Економічного співтовариства західноафриканських держав, були також розглянуті правозахисні справи, пов'язані з торгівлею людьми й таких порушень закону, як рабство, примусова праця та експлуатація трудящих.

E. НАЦІОНАЛЬНИЙ МОНІТОРИНГ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Зрештою, права людини захищаються та дотримуються завдяки тому, що є та що робиться на національному рівні. Саме якість та сила національного законодавства, процедур та практики в кінцевому підрахунку визначатимуть характер заходів, здійснюваних державою для боротьби з торгівлею людьми.

Створення механізмів із відслідковування та орієнтації національних заходів боротьби з торгівлею людьми є важливим кроком у розробці сильних, юридично обґрунтованих заходів у відповідь. Подібним механізмам слід доручити й наділити їх здатністю давати оцінку національними «заходами у відповідь» відповідно до міжнародних стандартів, наведених у цьому викладі фактів. Як визнається Рекомендованими принципами та керівними засадами (засада 1), національні механізми також мають відігравати головну роль у контролі за ефективністю заходів боротьби з торгівлею людьми, покликаному забезпечити, щоб вони не обмежували або в інший спосіб негативно не впливали на установлення права.

Дедалі чисельніші країни створюють окремі національні інститути, такі як Доповідач з нагляду за здійсненням національних заходів боротьби з торгівлею людьми. Нещодавно Європейський союз прийняв рішення про введення такої посади у своїх країнах-членах (див. далі). В інших країнах незалежні національні правозахисні інститути, такі як національні комісії з прав людини, взялися за подолання проблеми торгівлі людьми: здійснюють опитування про ситуацію в країні, консультують державні установи та дають оцінку національним заходам у відповідь, що, як вважається, не збігаються з міжнародним зобов'язанням держави.

Хоча незалежний контроль є важливим для забезпечення того, щоб закони, політика та практика захищали й не обмежували встановлених прав, тим державним органам, які беруть найбезпосереднішу участь у боротьбі з торгівлею людьми, в тому числі законодавцям, правоохоронним органам, прокуратурі й судовим органам та органам, що займаються підтримкою жертв, також слід контролювати власну роботу та її результати з правозахисного погляду. Окрім того, як зазначено в Рекомендованих принципах та керівних засадах, слід залучати до участі в моніторингу та оцінці впливу заходів боротьби з торгівлею людьми на права людини неурядові організації, які працюють з жертвами торгівлі людьми. Такий моніторинг не слід обмежувати контролем за діями держави, а доцільно поширювати на діяльність самих неурядових організацій, зокрема на постачальників послуг та інші сторони, що безпосередньо працюють із жертвами.

Національні доповідачі або еквівалентні механізми

Держави-члени здійснюють необхідні заходи для створення інституту національних доповідачів або еквівалентних механізмів. До завдання таких механізмів входить проведення оцінки тенденцій у торгівлі людьми, з'ясування результативності заходів боротьби з торгівлею людьми, в тому числі збір статистичних даних у щільному співробітництві з відповідними організаціями громадянського суспільства, що активно працюють у цій ділянці, та подання звітності.

Джерело:

Директива 2011/36/EU про попередження і припинення торгівлі людьми та захист її жертв (стаття 19)

Запити надсилати на адресу:

Centre for Human Rights
United Nations Office at Geneva
8–14, Avenue de la Paix
1211 Geneva 10, Switzerland
tel: (41 22) 917 3968; fax: (41 22) 917 0099
e-mail: afikhonov.hchr@unog.ch

New York Office:
Centre for Human Rights
United Nations
New York, N.Y. 10017
USA

Інформаційне видання

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ

Виклад фактів № 36

Відповідальний за випуск і редактор

Є. Ю. Захаров

Комп'ютерна верстка

О. А. Мірошниченко

Підписано до друку 04.05.2020
Формат 60×84¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура JournalSans
Умов. друк. арк. 4,88. Облік.-вид. арк. 5,04
Наклад 250 прим. Зам. № ПЛ-16/20

ГО «ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА»
61002, Харків, а/с 10430
<http://khp.org>
<http://library.khp.org>

Друк: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО „ПРАВА ЛЮДИНИ“»
61002, м. Харків, вул. Дарвіна 7, кв. 35
ел. пошта: distribution.hr.publisher@gmail.com

ДЛЯ НОТАТОК